

## ZMĚNA ÚČASTNÍKA V OBČANSKOPRÁVNÍM ŘÍZENÍ

## ПЕРЕМЕНА СТОРОНЫ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

## DER PARTEIWECHSEL IM ZIVILPROZESS

JOSEF FIALA

O změně účastníka v občanskoprávním řízení mluvíme tehdy, jestliže během řízení vstoupí na místo dosavadního účastníka jako nový účastník osoba jiná.

Tato změna může pojmově nastat jen v řízeních zahájených na návrh, kde od samého začátku řízení jsou účastníci přesně určeni již v samém návrhu na zahájení řízení (srov. § 43 odst. 1 písm. b) o. s. ř.) a kde je účast těchto účastníků během celého řízení nutná. Nelze o ní mluvit v řízení zahájeném z úřední povinnosti. V tomto řízení je totiž povinností soudu, aby zapojil do řízení všechny účastníky podle okamžiku, v jakém se řízení právě nachází. Proto se tu účastníci v pravém slova smyslu nemění, nýbrž účastníci vstupují do řízení podle okamžitého stavu řízení nezávisle na jiných účastnících.

Změna účastníka může nastat jak v řízení nalézacím, tak i v řízení exekucním.

Občanský soudní řád obecně otázku změny účastníka řízení neupravuje. Nevypočítává případy, kdy může nastat změna účastníků řízení, ani obecně neupravuje účinky nastalé změny. O změně účastníků má pouze některá speciální ustanovení. Je to § 415 a § 425 odst. 3 v řízení o ostatních věcech občanskoprávních, § 436 odst. 2 o smrti vymáhajícího věřitele nebo dlužníka v řízení exekucním a § 579 písm. b) o pokračování v řízeních zahájených dlužníkem při nařízení exekuční likvidace. Změny účastníků se týká též ustanovení § 277 o možnosti pokračování v řízení o zjištění otcovství po smrti žalobce nebo žalovaného. O účincích, které má smrt účastníka na průběh řízení, jednají § § 80 až 83. Speciální ustanovení obsahují § 239, § 241 a § 277.

Nedostatek obecné úpravy otázky změny účastníka způsobuje závažné obtíže. Ani dosavadní literatura, pokud se touto otázkou zabývala, ani praxe se nedovedly se změnou účastníka vypořádat tak, aby řešení bylo uspokojivé jak z hlediska práva procesního, tak i z hlediska práva hmotného.

Proto je obecné zpracování této otázky velmi žádoucí.

Je žádoucí předně z hlediska teoretického, neboť je třeba, aby bylo obecně vymezeno, ve kterých případech změna účastníka nastává, jak k ní dochází a jaké jsou procesní a hmotněprávní účinky této změny.

Dále je žádoucí z hlediska praxe. Postup praxe je v této tak běžné otázce naprosto nejednotný a odporuje většinou jak právu procesnímu, tak právu hmotnému. Usměrnit a sjednotit postup praxe může jen obecné zpracování



této otázky, které tím dá praxi návod, tak v jednotlivých případech správně postupovat.

Konečně je žádoucí i z hlediska pedagogického. Obecné zpracování této otázky může pomoci při výkladu a při pochopení jednoho z nejtěžších institutů procesního práva, totiž institutu účastníka řízení.

Obecné zpracování změny účastníka řízení by mělo obsáhnout jak řízení nalézací, tak i řízení exekuční. Protože však těžiště otázky změny účastníka leží v řízení nalézacím, zabývá se tato práce vzhledem k danému rozsahu pouze řízením nalézacím. Změně účastníka v řízení exekučním bude věnován samostatný článek, čímž bude podáno obecné zpracování této otázky v celé šíři.

## I.

### KDY DOCHÁZÍ KE ZMĚNĚ ÚČASTNÍKA

V řízení nalézacím mohou být uplatněna majetková a osobní práva občanů a majetková práva a zákonné zájmy státu a socialistických právnických osob (§ 1 odst. 1 o. s. ř.). Tato práva se mohou během řízení měnit, popřípadě mohou zaniknout. Změna, popřípadě zánik práv se nutně odráží v zahájeném řízení. Může vyvolat potřebu změny účastníka řízení, která plyne někdy z práva hmotného, někdy z práva procesního.

A. Na základě práva hmotného dochází ke změně účastníka řízení v těchto případech:

1. Je-li předmětem řízení majetkové právo, dojde ke změně účastníka, jestliže účastník zemře nebo jestliže zanikne právnická osoba, jejíž jmění převzala jiná právnická osoba nebo stát. V těchto případech dochází k právnímu nástupnictví, k tzv. universální sukcesi na dědice nebo stát, resp. jinou právnickou osobu. Universální sukcese je vždy důvodem ke změně účastníka řízení, neboť na místo zemřelého účastníka nebo zaniklého účastníka vstoupí jeho právní nástupce.

Podobná situace nastává při propadnutí jmění vysloveném trestním soudem podle § 47 zák. č. 86/1950 Sb., ve znění zák. č. 63/1956 Sb. a propadnutí věci vysloveném ať soudem, ať orgánem správním. Vlastníkem propadlého jmění i věci se stává stát.

2. Je-li předmětem řízení nárok na dávky důchodového zabezpečení, vstoupí po smrti navrhovatele na jeho místo osoby uvedené v § 75 odst. 1 zák. č. 55/1956 Sb.

3. Je-li předmětem majetkové právo, může dojít ke změně účastníka, jestliže se právním úkonem stran změnil oprávněný nebo zavázaný, tedy v případě tzv. singulární sukcese (§ 415 o. s. ř.).

4. Ryze osobní práva, která se zásadně týkají fyzických osob, zanikají smrtí a nepřecházejí na dědice (§ 335 obč. zák.). V těchto případech tedy zásadně nenastává změna účastníka, protože tu není nikoho, kdo by mohl do zahájeného řízení vstoupit.



Změna účastníka může v ryze osobních právech výjimečně nastat jen v těch případech, kde podle zvláštního zákonného ustanovení je takové pokračování možné. Tomu tak je v případech:

a) V řízení zahájeném na návrh manžela o neplatnost manželství lze po smrti navrhovatele nebo odpůrce pokračovat za podmínek uvedených v § 12 odst. 3. zák. o pr. rod.

b) Zjištění otcovství se může po smrti jednoho oprávněného žalobce podle § 277 odst. 1 o. s. ř. domáhat druhý oprávněný, a zemřelo-li dítě, mohou do 6 měsíců po jeho smrti vstoupit do řízení potomci dítěte, jestliže prokáží právní zájem na tomto zjištění. Po smrti žalovaného vstoupí podle § 277 odst. 2 o. s. ř. do zahájeného řízení opatrovník, kterého soud ustanoví.

c) U popření otcovství je situace rozdílná podle toho, zda otcovství popírá manžel nebo matka anebo zda je popírá generální prokurátor.

Podle §§ 50 a 51 zák. o pr. rod. mají popěrné právo manžel matky dítěte a matka. Popře-li otcovství manžel, musí toto právo vykonat proti matce a proti dítěti, jsou-li oba na živu; nežije-li matka, vůči dítěti. Nežije-li ani matka, ani dítě, manžel popěrné právo nemá. Popře-li otcovství matka dítěte, musí vykonat popěrné právo proti otci a dítěti, a nežije-li otec, vůči dítěti. Nežije-li ani otec, ani dítě, matka popěrné právo nemá. Z tohoto hmotněprávního ustanovení plyne, že v tom případě, jestliže zemře žalobce otec nebo matka, nemůže druhý oprávněný nabýt jeho popěrného práva, protože, je-li na živu, musí být žalován. Jelikož popěrné právo je právem ryze osobním, zaniká toto právo smrtí oprávněného. Nemůže proto po smrti žalobce nastat změna účastníka v řízení o popření otcovství. Stejně tak nemůže nastat změna účastníka, zemře-li některý ze žalovaných, protože řízení pokračuje proti zbylému účastníku. Jestliže zemřou oba žalovaní, ztratí žalobce své popěrné právo, protože toto právo podle hmotného práva zaniká.<sup>1)</sup>

Jinak je tomu v případě popěrného práva generálního prokurátora. Týž může po uplynutí lhůt stanovených k popření otcovství pro oprávněné a zřejmě i po zániku práva k popření otcovství z důvodu smrti osoby oprávněné nebo osob pasívně legitimovaných popřít otcovství, má-li za to, že to vyžaduje obecný zájem (§ 280 odst. 2 o. s. ř.). Pasívně legitimováni jsou otec, matka a dítě. Není-li některý z nich na živu, jsou pasívně legitimováni ostatní, a není-li z nich na živu již žádný, pak je k žalobě pasívně legitimován opatrovník, kterého soud určí. Z toho plyne, že zemře-li jen některý ze žalovaných, nenastává změna v osobě zemřelého účastníka, nýbrž řízení se vede se zbylými účastníky.

<sup>1)</sup> Komentář k zákonu o právu rodinném, 1954, str. 234, vyslovuje opačný názor, který odůvodňuje tím, že pro popěrné právo je rozhodný okamžik podání žaloby. Tento názor však nemá opory v zákoně o právu rodinném. Kdyby tomu tak bylo, musel by zákon o právu rodinném mít podobné ustanovení jako má § 335 obč. zák., druhá věta, ohledně bolestného a nároku na bolestné. Není-li takového ustanovení, pak druhá věta § 50 zák. o pr. rod. platí obecně, tedy i na případ úmrtí obou žalovaných během řízení.



Jestliže však zemřou během zahájeného řízení všichni žalovaní, nastane změna v osobě účastníků tak, že na místo zbylého žalovaného nastoupí soudem zřízený opatrovník. Tuto různost situace lze odůvodnit tím, že generální prokurátor hájí obecný zájem, který smrtí pasívně legitimovaných účastníků nezaniká.

d) Je-li nejistota, zda určité manželství vůbec vzniklo, lze ji k návrhu některého z manželů odstranit určovacím výrokem, zda tu je či není manželství. Účastníky tohoto řízení jsou manželé (§ 231 odst. 1 o. s. ř.). Nárok na toto určení není však ryze osobním právem manželů. Na tomto určení je dán v první řadě obecný zájem a mimo to má toto určení dalekosáhlý majetkový význam i pro dědice manželů. Proto občanský soudní řád nevylučuje možnost tuto otázku řešit v jiném řízení jako otázku předběžnou. Smrtí některého z manželů není odstraněna nejistota o tomto osobním vztahu a nezanikl obecný zájem na tomto zjištění, ani majetkové důsledky pro dotčené osoby. Z toho důvodu je třeba mít za to, že právo manželů domáhat se tohoto určení smrtí některého z nich nezaniká a že proto lze v zahájeném řízení pokračovat, aby tato otázka byla rozhodnutím soudu s účinkem právní moci pro každého vyřešena. Vzhledem ke kategorickému znění § 231 odst. 1 o. s. ř., že účastníky mohou být jen manželé, nemůže však na místo zemřelého manžela vstoupit jeho právní nástupce (dědic), nýbrž jen opatrovník soudem stanovený analogicky podle ustanovení § 277 odst. 2 a § 280 odst. 2 o. s. ř., která se rovněž týkají řízení o osobním stavu. Jde o značný nedostatek zákona, když tuto důležitou otázku neupravil výslovným ustanovením, a při nové kodifikaci o. s. ř. by mělo být na tuto otázku pamatováno.<sup>1)</sup>

e) Mezi nemajetková práva, která smrtí oprávněného nezanikají, patří také osobní právo autorské. Po smrti autora, který se již domáhal uznání, že mu přísluší určitá autorská práva nebo se domáhal záповědi jejich dalšího rušení a odklizení následků porušení těchto práv (§ 63 odst. 1 zák. č. 115/1953 Sb. o právu autorském), se mohou této ochrany dále domáhat manžel a děti autora, a není-li jich, jeho rodiče. Mimo to se mohou ochrany domáhat vždy též autorské svazy nebo ochranné organizace autorské (§ 63 odst. 3 aut. zák.). Proto je i po smrti autora možná změna účastníka řízení.

f) U nároků plynoucích ze zákona o vynálezech, objevech a zlepšovacích návrzích jsou nemajetkovým právem jen spory o původství vynálezu nebo objevu (§§ 7 a 29 zák. č. 34/1957 Sb.). V řízeních o těchto nárocích je také možná změna účastníka.

B. Na základě práva procesního dochází ke změně účastníka řízení v těchto případech:

<sup>1)</sup> Docela jiná je situace u rozvodu manželství. Zde je změna účastníka pojmově vyloučena, protože smrtí zrušené manželství nelze ještě jednou zrušovat rozvodem. Proto nařizuje § 241 o. s. ř., že v případě úmrtí některého z manželů soud řízení zastaví a vynesena snad nepravomocná rozhodnutí zruší.



1. Podala-li žalobu věcně nelegitimovaná osoba nebo byla-li žaloba podána proti nelegitimované osobě, může ke změně účastníka dojít podle § 415 o. s. ř. Tím chce procesní zákon umožnit zachování výsledků dosavadního řízení a tak uskutečňuje zásadu hospodárnosti řízení.

2. Podal-li žalobce žalobu proti osobě nelegitimované, resp. osobě, která tvrdí, že není legitimována, a byl-li k jeho návrhu proti této osobě vydán platební rozkaz, může žalobce, jakmile byl soudem vyrozuměn, že žalovaný podal proti platebnímu rozkazu odpor, navrhnout, aby soud vydal nový platební rozkaz proti novému žalovanému. Tím dojde ke změně účastníka (§ 425 odst. 3 o. s. ř.).

3. Dojde-li k pravomocnému zabavení peněžité pohledávky nebo platu během řízení zahájeného dlužníkem, může nastat změna v osobě žalobce tak, že na jeho místo nastoupí vymáhající věřitel. Podle § 543 odst. 1 o. s. ř. má totiž pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu za následek, že na vymáhajícího věřitele přechází oprávnění uplatnit právo na zabavenou pohledávku nebo plat. Toto právo vykonává vymáhající věřitel svým jménem, takže okamžikem právní moci usnesení povolujícího exekuci přechází na vymáhajícího věřitele procesní legitimace. Opačně dojde ke změně účastníka, jestliže řízení po právní moci povolujícího usnesení bylo zahájeno na návrh vymáhajícího věřitele (tzv. poddlužnická žaloba) a během tohoto řízení došlo k pravomocnému zrušení exekuce. V tomto případě zase na místo dosavadního žalobce — vymáhajícího věřitele — vstoupí dlužník (exekut).

Totéž platí při exekuci odepsáním z účtu, kde se ustanovení § 543 odst. 1 o. s. ř. použije obdobně (§ 527 a odst. 5 o. s. ř.).

4. Byla-li povolena exekuce zabavením pohledávky ze směnky nebo jiného cenného papíru podle § 547 o. s. ř. a byl-li již exekutem nárok uplatněn, nastoupí na jeho místo exekučním soudem zřízený opatrovník.

5. Jestliže bylo pravomocně zabaveno jiné majetkové právo, např. právo poživací, o kterém bylo již na návrh exekuta před tím zahájeno řízení, vstupuje vymáhající věřitel na místo exekuta do řízení (§ 550 první věta o. s. ř.).

6. Nařízení exekuční likvidace má podle § 579 písm. b) o. s. ř. na řízení o žalobách, ve kterých se vymáhají majetkové nároky dlužníkem nebo proti dlužníkovi, ten účinek, že se tato řízení ze zákona přerušují a správce podstaty může vstoupit do zahájeného řízení na místo dlužníka. Tím nastane změna účastníka v osobě dlužníka.

## II.

### JAK DOCHÁZÍ KE ZMĚNĚ ÚČASTNÍKA

V předešlé kapitole byly vypočteny případy, kdy dochází ke změně účastníka v řízení nalézacím zahájeném na návrh na základě ustanovení práva hmotného a kdy ke změně dochází na základě práva procesního. Zkoumáme-li blíže tyto případy, je patrné, že ke změně účastníka nedochází stejným způsobem. Je



zřejmý rozdíl mezi případem, kdy účastník řízení zemře a kdy tedy nastává universální sukcese, a např. mezi případem, kdy účastník není k řízení pasívně legitimován. V prvním případě není nic jiného možné než to, že na místo zemřelého účastníka řízení nastoupí jeho právní nástupce, protože jinak by nebylo vůbec možné v řízení pro nedostatek účastníka pokračovat. Ke změně tu proto dochází samočinně a soud nemá žádnou ingerenci v tom směru, zda chce nebo nechce změnu připustit. Naproti tomu v případě druhém, kde účastník chybí věcná legitimace, není nutné, aby došlo ke změně účastníků řízení. Proces je možné dovést do konce s původními účastníky a vynést rozhodnutí ve věci. Má-li v takovémto případě dojít ke změně, je nutné, aby soud takovou změnu připustil a dosavadního účastníka, který má být nahrazen jinou osobou, z řízení propustil a tak jeho zahájením řízení založený procesněprávní poměr ukončil.

Tak se vytvářejí dvě skupiny případů změny účastníka. V jedné dochází ke změně přímo ze zákona jako následek určitých zákonem stanovených skutečností, kdežto do druhé skupiny je třeba zařadit případy, kdy ke změně účastníka je třeba rozhodnutí soudu o připuštění takové změny.

Avšak i případy, kdy ke změně účastníka dochází přímo ze zákona, nemají stejnou povahu. V některých případech dochází ke změně bez dalšího, samočinně, aniž je třeba nějakého projevu vůle toho, kdo má v řízení pokračovat nebo proti komu se má v řízení pokračovat. V jiných případech je takového projevu vůle zapotřebí, jinak ke změně nedojde.

Pokusíme se vymezit, ve kterých případech dochází ke změně účastníka přímo ze zákona samočinně a kdy k ní dochází po projevu vůle pokračovat v řízení a ve kterých případech ke změně dochází rozhodnutím soudu.

#### A. Změna účastníka řízení, ke které dochází přímo ze zákona samočinně

Jde o tyto případy:

##### a) *Smrt účastníka řízení v majetkoprávních řízeních*

Občanský soudní řád nemá obecného ustanovení o změně účastníka v případě jeho smrti. V ustanovení § 80 odst. 1 jen praví, že zemře-li účastník, který není zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, soud posoudí, jaké vhodné opatření má učinit. O. s. ř. tedy rozeznává případy, ve kterých je zemřelý účastník zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, a případy, kdy takový účastník zmocněnce nemá. Pro případ, že zemřelý účastník byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, nemá žádného ustanovení. Pouze pro případ druhý, že zemřelý účastník nemá zmocněnce s procesní plnou mocí, stanoví v odstavci druhém, že soud může řízení přerušit anebo ustanovit opatrovníka a v řízení pokračovat. Tohoto opatrovníka má stanovit tehdy, jestliže by přerušením řízení byl zmařen účel řízení anebo jestliže by vznikla ostatním účastníkům nepoměrná újma.

Z doslovného znění § 80 o. s. ř. zdá se podávat obecný závěr, že v zaháje-



ných řízeních, kde účastník byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí, a v řízeních, kde soud ustanovil opatrovníka, se pokračuje, kdežto ostatní zahájená řízení se přeruší. Takový závěr by však byl nesprávný. Uvedené procesní ustanovení je totiž třeba vykládat v nejužším vztahu k právu hmotnému. Toto procesní ustanovení nám totiž nic neříká o tom, s kým se pokračuje v řízení, kdo je dále účastníkem na místo zemřelého účastníka. V tom směru předpokládá jako samozřejmé, že o tom, kdo je účastníkem řízení v těchto případech, je rozhodné právo hmotné a že tedy jsou dále účastníky řízení právní nástupci zemřelého. Kusost uvedeného ustanovení je pramenem omylů, k nimž dochází při výkladu tohoto ustanovení i v praxi. Tato většinou vykládá ustanovení § 80 o. s. ř. doslovně a pokládá zemřelého, resp. jeho procesního zmocněnce za osobu, se kterou se dále řízení vede.

Vykládáme-li však ustanovení § 80 o. s. ř. v souvislosti s právem hmotným, pak je ihned zřejmé, že toto ustanovení nelze vykládat doslovně. Nemůže se pokračovat v řízení, ve kterém se uplatňuje ryze osobní nárok nebo závazek, ať byl účastník zastoupen procesním zmocněncem nebo jím zastoupen nebyl. V těchto řízeních nikdy nemůže dojít k jejich přerušení ani ke zřízení opatrovníka. Nemůže se tak stát prostě proto, že uplatněný nárok nebo závazek zanikl smrtí oprávněného nebo zavázaného a že tu není po smrti účastníka osoby, která by mohla v řízení pokračovat. Tato řízení musí být soudem zastavena, přičemž dosavadní náklady tohoto řízení se podle § 136 první věty zrušují.

Vyloučíme-li použití § 80 o. s. ř. v ryze osobních nárocích, které smrtí oprávněného nebo zavázaného zanikají, pak je dále zřejmé, že se toto ustanovení vztahuje jen na nároky majetkové, které jsou předmětem dědění a u kterých nastává universální sukcese. Proto jen z ustanovení o universální sukcesi můžeme vyčíst, kdo je po smrti účastníka dále účastníkem řízení. Z těchto hmotně-právních ustanovení plyne, že to je buď dědic (§ 511 obč. zák.), nebo stát v případě odúmrti (§ 513 obč. zák.). Protože se podle hmotného práva dědictví nabývá dnem smrti zůstavitele (§ 509 obč. zák.), nastává změna v osobě zemřelého účastníka dnem jeho smrti, a to ve všech případech zahájených řízení, ve kterých jsou uplatňovány nároky, které jsou předmětem dědění. Proto není vůbec rozhodné pro otázku, kdo je dále účastníkem řízení, zda zemřelý byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí nebo zda mu byl zřízen opatrovník.

Z uvedeného plyne tento závěr:

V řízeních, ve kterých jsou uplatňována majetková práva, nastává změna účastníka okamžikem smrti některého dosavadního účastníka ze zákona samostatně tak, že na místo dosavadního účastníka nastupují jeho právní nástupci (dědicové nebo stát). Tito jsou nadále v řízení zastupováni buď zmocněncem zemřelého, nebo soudem zřízeným opatrovníkem. Bylo-li řízení soudem přerušeno, mohou tito právní nástupci zemřelého ve smyslu § 82 odst. 1 o. s. ř. „vstoupit do řízení“, což správně znamená, že mohou navrhnout pokračování



v řízení anebo může být odpůrcem navrženo pokračování v řízení proti těmto právním nástupcům.

Při výkladu ustanovení § 80 o. s. ř. musí však být respektováno i ustanovení § 559 obč. zák., podle kterého musí být nabytí dědictví státním notářem (zák. č. 52/1954 Sb.) potvrzeno. Do té doby, než je nabytí dědictví státním notářem pravomocně potvrzeno, nebo do doby, než je dědictví pravomocně odevzdáno jako odúmrtí státu, právní nástupci zemřelého, i když jsou v konkrétním případě známí, jsou podle hmotného práva nejistí. Tato nejistota, trvající od doby smrti zůstavitele až do pravomocného rozhodnutí výše uvedeného, se musí projevit i v zahájeném řízení, pokud jde o osoby účastníků řízení. Podle ustanovení § 80 o. s. ř. je možné po smrti účastníka pokračovat v řízení s těmito nejistými účastníky, jestliže zemřelý byl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí nebo jestliže těmto nejistým účastníkům byl zřízen opatrovník. Pokračování v řízení však neznamená a ani nemůže znamenat, že by bylo též možné řízení ukončit rozhodnutím ve věci. Není to možné proto, že rozhodnutí ve věci samé se musí stát podle práva hmotného. Podle hmotného práva dědicové nenabývají jmění zůstavitele společně tak, že by společně nabyli všechna aktiva zůstavitele i vstoupili společně do všech jeho závazků. Veškerého majetku nabývá jen dědic jediný. Je-li dědiců více, nabývají jen poměrného dílu anebo i jen jednotlivé věci nebo práva (§ 511 obč. zák.). Závazky pak přecházejí na dědice jen do výše nabytého dědictví, a je-li více dědiců, jen podle poměru ceny nabytého dědictví k ceně úhrnu toho, čeho se jim dědictvím dostalo (§ 514 obč. zák.). V tomto poměru nabývají dědici dědictví již okamžikem smrti (§ 509 obč. zák.). Jakým poměrem dědici nabývají dědictví, určí však až pravomocné usnesení státního notáře o potvrzení nabytí dědictví (§ 334 písm. d o. s. ř.). I v této otázce je tedy nejistota do doby nabytí právní moci uvedeného usnesení. Protože nabytí dědictví musí být podle hmotného práva dědici potvrzeno soudem, dnes státním notářem, po provedeném k tomu potřebném řízení o projednání dědictví (srov. hlava šestá druhé části o. s. ř.), nemůže si tuto otázku řešit soud jako otázku předběžnou a musí vždy vyčkat rozhodnutí státního notáře. Proto nemůže před právní mocí usnesení státního notáře rozhodnout ve věci. Tu je vázán ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř., že pro rozsudek je rozhodný stav v době jeho vynesení. Kdyby chtěl soud vynést rozhodnutí ve věci před právní mocí usnesení o potvrzení nabytí dědictví, byl by tu však ten stav, že v době rozhodnutí je tu právní nástupnictví, které je jak co do osob právních nástupců tak i co do rozsahu právního nástupnictví dosud nejisté. Tato nejistota co do účastníka řízení i jeho oprávnění nebo jeho závazku by se musela nutně přenést do výroku soudního rozhodnutí, což by bylo v příkrém rozporu s ustanovením § 434 o. s. ř., že exekuční titul musí obsahovat označení oprávněného i zavázaného a vymezení nároku, který má být exekucí vymožen.

Respektujeme-li korelaci práva hmotného a procesního v otázce změny účastníka řízení v případě smrti účastníka zahájeného řízení, pak se podává tento



další závěr. Po dobu nejistoty stran právního nástupnictví po smrti zůstavitele co do osoby právních nástupců i co do rozsahu jejich právního nástupnictví je sice možné v řízení zahájeném se zemřelým účastníkem pokračovat s nejistými dědici, zastoupenými zmocněncem zemřelého s procesní plnou mocí nebo s opatrovníkem soudem zřízeným, není však možné ukončit řízení rozsudkem ve věci samé. Soud v této době může řízení přerušit podle § 70 odst. 2 o. s. ř. až do doby, kdy nabude právní moci usnesení o potvrzení nabytí dědictví. Situace, že je sice možné v řízení po určitou dobu pokračovat, avšak není možné v této době vynést rozhodnutí, kterým se řízení končí, není v procesu neznámá. Podobně je tomu v případech § 27 odst. 2 a § 39 odst. 2 o. s. ř., kdy rovněž je možné sice v řízení pokračovat, ale není dovoleno je ukončit rozhodnutím, kterým se končí řízení.<sup>1)</sup>

#### b) Smrt navrhovatele v řízení o dávce důchodového zabezpečení (pojištění)

Nárok na dávky v důchodovém zabezpečení (pojištění) není nárokem občanskoprávním, na který by se vztahovala ustanovení občanského zákoníku o dědění. Zemře-li navrhovatel po té, když uplatnil nárok na dávku, vstupují do řízení a nabývají nároku na částky splatné do dne smrti oprávněné osoby

<sup>1)</sup> Ani praxe ani skrovná literatura o této otázce k těmto závěrům nedospěla. Praxe ve většině případů pokračuje se zemřelým a rozhoduje podle stavu, který tu byl před smrtí účastníka, aniž respektuje ustanovení hmotného práva o právním nástupnictví. Této očividně nesprávné praxi chce čelit Komentář k občanskému soudnímu řádu, I. díl, str. 384, kde doporučuje, aby z výroku rozhodnutí bylo patrné, že účastník zemřel, protože jinak by se rozsudek dostal do rozporu s ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř. Sám vyslovuje v této otázce názor, že po smrti zůstavitele je v řízení pokračováno se zmocněncem zemřelého pro dědice vůbec a na jejich účet, a že teprve v řízení exekucním bude třeba dokázat, kterému dědici byl nárok přiznán, nebo který z dědiců je v rozsudku zavázán. Dodává, že ovšem bude možné, aby po projednání dědictví dědic, jemuž sporný nárok byl potvrzen nebo který sporný závazek převzal, vstoupil do řízení a vypověděl plnou moc zmocněnci ustanovenému zůstavitelem. Z těchto vývodů Komentáře je zřejmé, jaká nejasnost a nejistota v této otázce dosud panuje. Komentář přehlíží, že uvedený názor není v souladu s ustanoveními práva hmotného a není ani v souladu s ustanovením § 150 odst. 1 o. s. ř., jehož se sám dovolává. Neuvědomuje si, že názorem o „dědicích vůbec“ zavádí novou formu jakési hereditas iacens, v níž dědicové představují zůstavitele, místo toho, aby podle zásad práva hmotného dědicové byli už od okamžiku smrti právními nástupci zemřelého v rozsahu určeném právem hmotným. Pro přesunutí rozhodnutí otázky, který dědic a v jakém rozsahu je oprávněn nebo zavázán, do řízení exekucního není zákonného podkladu, naopak takové přesunutí odporuje § 150 odst. 1 a § 434 o. s. ř. Potřebu plně respektovat ustanovení práva hmotného hájí Rubeš v článku: Smrt účastníka za nalézacího řízení ve věcech občanskoprávních, Socialistická zákonost, 1954, str. 32 a násl. Z toho však vyvozuje nesprávný závěr, když tvrdí, že proto, dokud dědicové nejsou známi, musí být vždy řízení přerušeno podle § 80 odst. 2 o. s. ř., a to i tehdy, je-li zemřelý zastoupen procesním zmocněncem s procesní plnou mocí. Halouska v článku: Legitimace k ochraně práv dosud nezjištěných dědiců v občanskoprávním řízení; Socialistická zákonost, 1955, str. 109 a násl. vytýká nesprávnost Rubešova názoru o přerušení řízení podle § 80 odst. 2 o. s. ř. a proti němu zastává názor, že se v řízeních zahájených ať před smrtí zůstavitele nebo po jeho smrti pokračuje s neznámými dědici a že lze vydat v této době rozhodnutí ve prospěch nebo proti neznámým dědicům, zastoupeným opatrovníkem. Dále uvádí, že právní zájem osob, ze kterých přicházejí v úvahu účastníci řízení, je dostatečně chráněn ustanovením § 416 o. s. ř. Má tedy patrně za to, že nejistí dědicové mají v řízení vystupovat jako vedlejší účastníci. Z tohoto článku je nejlépe patrný chaos, který v této otázce panuje. Je přece jasné, že nejistý dědic nemůže mít právní zájem na vítězství neznámých dědiců, protože neznámý dědic, jak se to snaží konstruovat autor, není nikdo jiný než sám nejistý dědic.



uvedené v ustanovení § 75 odst. 1 zák. č. 55/1956 Sb. Tyto osoby tedy vstupují také do zahájených řízení podle hlavy desáté druhé části o. s. ř. ze zákona samočinně a s nimi se pokračuje v zahájeném řízení, aniž je třeba jeho přerušení. Soud totiž dotazem u Státního úřadu sociálního zabezpečení (Slovenského úřadu sociálního zabezpečení) zjistí, kdo nabyl nároku na dávku, a s ním pak pokračuje v řízení.

#### c) *Zánik právnické osoby*

Zánik právnické osoby lze do jisté míry přirovnat ke smrti fyzické osoby. Vstupuje-li do jejích práv a povinností jiná právnická osoba nebo stát, nastává změna účastníka tak, že na místo zaniklé právnické osoby nastupuje nový subjekt ze zákona samočinně. Postup soudu je tu obdobný jako při úmrtí fyzické osoby.

Nepřebírá-li jiný subjekt práva a povinnosti zrušené právnické osoby, pak je situace podstatně jiná. Zánik právnické osoby nemá v tomto případě za následek právní nástupnictví a změnu v osobě účastníka, nýbrž má za následek jen provedení likvidace majetku zrušené právnické osoby. Dokud tato likvidace není úplně provedena, nelze právnickou osobu považovat za neexistující. Pro proces existuje dále jako právnická osoba v likvidaci, zastoupená buď likvidačními orgány, nebo soudem zřízeným opatrovníkem.<sup>1)</sup>

#### d) *Propadnutí jmění nebo věcí*

Propadnutí jmění nebo věcí má za následek změnu účastníka ze zákona, a to změnu samočinnou. Na místo odsouzeného v rozsahu vysloveného propadnutí vstupuje stát. Zde nelze použít ustanovení § 80 o. s. ř. vůbec, protože vlastnictví, případně oprávnění nebo závazek spojené s těmito vedlejšími tresty, přecházejí na stát ze zákona, takže není třeba nějakých procesních opatření a je možné ihned dále pokračovat v řízení se státem.

#### e) *Pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu*

Uplatnil-li vymáhající věřitel na zabavenou pohledávku nebo plat dlužníka práva dlužníka vlastním jménem podle § 543 odst. 1 o. s. ř. a podal-li tedy poddlužnickou žalobu, dojde ke změně účastníka na straně žalobce okamžikem pravomocného zrušení exekuce. Tímto okamžikem vstoupí exekut na místo

<sup>1)</sup> I v této otázce panuje nejasnost v praxi i literatuře. *Halouska* ve výše zmíněném článku má za to, že v případě zániku právnické osoby stává se účastníkem na místo zaniklé právnické osoby neznámý právní nástupce zrušené právnické osoby. S tím ovšem souhlasit nelze, protože analogie s neznámými, popřípadě nejistými dědici tu není možná, neboť právní nástupce, pokud ovšem vůbec k právnímu nástupnictví dochází, musí být při zániku právnické osoby jistý. Podobná nejasnost je zřejmá z glosy *Ludka Macha*: Může dojít k promlčení při záměně účastníků řízení podle § 415 o. s. ř., uveřejněné v *Právniku* 1957 str. 745 a násl. Autor uvádí případ, že národní podnik byl zrušen a vymazán z rejstříku a byl mu ustanoven jako právní nástupce jiný podnik, jako příklad § 415 o. s. ř., tedy příklad pro singulární sukcesi, ačkoliv jde o sukcesi univerzální při zániku právnické osoby, tedy o podobnou situaci, jako je při úmrtí fyzické osoby.



vymáhajícího věřitele ze zákona samočinně, protože se zrušením exekuce spojila procesní legitimace dlužníkovou s jeho legitimací věcnou, takže po zrušení exekuce jen on nadále uplatňuje svou pohledávku, o kterou v poddlužnické žalobě jde.

f) Totéž platí v *exekuci odepsáním z účtu u peněžitého ústavu*, došlo-li tu k poddlužnické žalobě a byla-li během řízení exekuce zrušena.

g) *Exekuce na pohledávky ze směn a jiných cenných papírů*

Podal-li podle § 547 odst. 2 o. s. ř. žalobu za směnky nebo jiného cenného papíru soudem zřízený opatrovník a došlo-li ke zrušení exekuce během tohoto řízení, nastoupí ze zákona samočinně na místo opatrovníka exekut.

h) *Exekuce na jiná majetková práva*

Zde platí obdobně to, co bylo řečeno pod písm. e).

ch) *Exekuční likvidace*

V řízení o žalobách, v nichž je správce podstaty účastníkem, nastane samočinně změna účastníka ze zákona, jakmile došlo k pravomocnému zrušení exekuční likvidace. Tím okamžikem totiž zaniknou účinky spojené s nařízením exekuční likvidace a dlužník nabude zase plné oprávnění nakládat jměním náležejícím do likvidační podstaty.

B. Změny účastníka řízení, ke které dochází přímo ze zákona po projevu vůle pokračovat v řízení.

Jde o tyto případy:

a) *Neplatnost manželství, o kterém se řízení zahajuje na návrh*

Neplatnost manželství na návrh některého z manželů lze vyslovit pro švagrovství, duševní poruchu a nedostatečný duševní vývin a nedostatek věku.

Bylo-li již zahájeno řízení o neplatnost manželství na návrh jednoho z manželů a zemřel-li odpůrce navrhovatele, lze neplatnost manželství vyslovit i po smrti druhého manžela. V řízení o neplatnost manželství může soud pokračovat však jen tehdy, jestliže o to navrhovatel požádá. K tomuto závěru nutí jednak užité slovo „lze“ v § 12 odst. 2 zák. o pr. rod., jednak úvaha, že soud nebude pokračovat v řízení o neplatnost sám z úřední povinnosti, protože v těchto případech není obecný zájem na vyslovení neplatnosti manželství. Správnost tohoto závěru plyne i z důvodové zprávy k uvedenému ustanovení, která v tom směru praví, že o „vydání výroku o neplatnosti manželství může i po smrti druhého manžela žádat (podtrženo mnou — J. F.) jednak manžel, na jehož žádost řízení bylo zahájeno...“. Žádá-li tedy po smrti odpůrce navrhovatel o pokračování v řízení, znamená to, že musí dojít ke změně v osobě odpůrce. Povaha procesu s sebou nese, že řízení nelze provádět jen s jedním účastníkem,



ustanovuje-li zákon, že účastníky řízení jsou oba manželé (§ 231 odst. 1. o. s. ř.). Zákon sám nemá žádného ustanovení o tom, s kým se po smrti odpůrce pokračuje v řízení. Protože však jde o ryze osobní právo, u kterého není právní nástupnictví možné, musí soud chybějícího účastníka nahradit orgánem, který je s to hájit zájmy osob, kterých se může rozhodnutí přímo dotýkat. Takovým orgánem je opatrovník soudem zřízený. Nastává tedy po žádosti navrhovatele změna účastníka, odpůrce, ze zákona tak, že na místo zemřelého manžela vstoupí opatrovník soudem zřízený.

Zemře-li po zahájení řízení navrhovatel, mohou podle § 12 odst. 3 zák. o pr. rod. žádat o pokračování v řízení jeho potomci, a to i tehdy, jestliže již před tím odpůrce zemřel a navrhovatel žádal o pokračování v řízení. Žádost může podat každý potomek. V tomto případě tedy dojde ke změně účastníka jen tehdy, požádá-li potomek navrhovatele o pokračování v zahájeném řízení. Soud vyzve oprávněné osoby, aby ve lhůtě jim dané se vyjádřily, zda chtějí pokračovat v řízení. Vyjádří-li se zamítavě nebo se nevyjádří, soud dosavadní řízení podle § 238 o. s. ř. zastaví a snad vynesené již nepravomocné rozhodnutí zruší.<sup>1)</sup>

#### b) *Zjištění otcovství*

Smrt některého účastníka v řízení o zjištění otcovství má tyto následky:

Jestliže podali žalobu oba oprávnění, tedy dítě i matka (§ 47 odst. 1 zák. o pr. rod.), nemá smrt jednoho z oprávněných za následek změnu v osobě zemřelého účastníka, protože se v řízení pokračuje jen s druhým žalobcem bez přerušení řízení (arg. § 277 odst. 1 o. s. ř.). Jestliže žalobu podala jen jedna z oprávněných osob (dítě nebo matka), má smrt žalobce za následek přerušení řízení ze zákona. Druhý oprávněný k žalobě může pokračovat v řízení. To znamená, že druhý oprávněný vstoupí do řízení na místo zemřelého žalobce po projevu vůle pokračovat v zahájeném řízení. Nastane tu tedy změna v osobě žalobce ze zákona po projevu vůle druhého oprávněného k žalobě. Vstoupil-li druhý oprávněný do zahájeného řízení ještě za života žalobce jako vedlejší účastník (srov. § 276 odst. 2 o. s. ř.), nastane ten zajímavý případ, že vedlejší účastník po smrti hlavního účastníka může vstoupit do zahájeného řízení jako hlavní účastník. Soud určí lhůtu druhému oprávněnému k prohlášení, zda

<sup>1)</sup> Neplatnost manželství může také být vyslovena z úřední povinnosti z důvodu bigamie a příbuzenství (§ 8 zák. o pr. rod.). V tomto případě může být vyslovena neplatnost manželství i po smrti manžela (§ 12 odst. 1 zák. o pr. rod.). Bylo-li zahájeno řízení o neplatnost manželství z úřední povinnosti ještě za života obou manželů, lze vyslovit jeho neplatnost i po smrti jednoho z manželů, tedy lze v tomto řízení rovněž pokračovat po smrti manžela. Ačkoliv tento případ nespadá mezi případy námi zkoumané proto, že tu jde o řízení z úřední povinnosti, přece je třeba o něm se zmínit proto, že nastává podobný případ jako u změny účastníka. Soud tu sice sám rozhodne, zda bude pokračovat v řízení (srov. Komentář k občanskému soudnímu řádu, díl II., str. 36), avšak rozhodne-li se pro pokračování, musí i zde na místo zemřelého manžela dosadit nového účastníka řízení, kterým i tu bude opatrovník, protože jinak by vedl ústní jednání jen s jedním účastníkem, tj. se zbylým manželem, po případě s žádným účastníkem, kdyby bylo řízení prováděno po smrti obou manželů. To je však pojmově vyloučeno, neboť pak by již nešlo o občanskoprávní proces.



vstupuje do řízení. Prohlásí-li druhý oprávněný v dané mu lhůtě, že do řízení nevstupuje, pak nastane situace různá podle toho, zda zemřela matka dítěte nebo dítě. Zemřelo-li totiž dítě a matka nevstoupila do řízení, mají právo navrhnout potomci dítěte do 6 měsíců po smrti dítěte, aby se v řízení pokračovalo, prokáží-li právní zájem na zjištění otcovství. Tento případ ovšem bude velmi řídký. Předpokládá, že žalobu o zjištění otcovství podala osoba dospělá, která má potomky. V tomto případě, zemřela-li tato dospělá osoba, která v řízení vystoupila jako žalující dítě, nastane přerušení řízení ze zákona. Nenavrhnou-li do šesti měsíců od smrti žalobce jeho potomci pokračování v řízení, soud po uplynutí této lhůty řízení zastaví. Navrhnou-li pokračování v řízení a prokáží-li právní zájem na zjištění, nastane po tomto jejich prohlášení a prokázání právního zájmu změna v osobě žalobce ze zákona. Jinak, neprohlásí-li druhý oprávněný v dané mu lhůtě, že navrhuje pokračování v řízení, soud rovněž řízení zastaví, protože oprávněný projevil právní nezájem na pokračování v řízení.

Je-li se žalobou o zjištění otcovství spojen návrh na určení povinnosti k úhradě osobních potřeb dítěte nebo došlo-li ke spojení takových řízení, zachovává si toto řízení dále svůj ráz řízení z úřední povinnosti, a proto se nevztahují na toto řízení naše úvahy o změně účastníka řízení.

c) Viděli jsme, že v řízení o *popření otcovství*, které bylo zahájeno na návrh manžela nebo matky dítěte, není možná změna účastníka. Popřel-li otcovství generální prokurátor, nastane změna na straně žalované tehdy, když zemřeli otec, matka i dítě. V takovém případě nastoupí na jejich místo soudem ustanovený opatrovník. K takové změně dojde sice ze zákona, ale jen tehdy, navrhne-li pokračování v řízení generální prokurátor. Jemu je totiž jen vyhrazeno, aby posoudil, zda je ještě dán obecný zájem na popření otcovství, když zemřeli otec, matka i dítě.

#### d) *Určení, zda tu je nebo není manželství*

V případě smrti manžela během zahájeného řízení o určení, zda tu je či není manželství, nastane změna účastníka na straně zemřelého tak, že na jeho místo nastoupí soudem ustanovený opatrovník jen tehdy, je-li na pokračování v řízení obecný zájem nebo mají-li právní zájem na určení právního nástupce zemřelého manžela. Proto musí v tomto případě učinit návrh na pokračování v řízení prokurátor, který tím vstoupí do řízení podle § 6 odst. 1 o. s. ř., nebo musí učinit takový návrh právního nástupce zemřelého. Tito ovšem do řízení tím nevstoupí. Mohou však do řízení vstoupit jako vedlejší účastníci. Nebude-li takový návrh učiněn ve lhůtě k tomu soudem dané, soud řízení zastaví.

#### e) *Osobní právo autorské*

Po smrti žalobce musí učinit návrh na pokračování v řízení manžel a děti autora, a není-li jich, jeho rodiče. Soud jim k tomu dá přiměřenou lhůtu. Učiní-li návrh na pokračování v řízení, nastane změna účastníka ze zákona,



jinak po marném uplynutí lhůty soud řízení zastaví, ledaže by v této lhůtě učinily návrh autorské svazy nebo ochranné organizace autorské. V takovém případě nastoupí na místo zemřelého autora tyto organizace.

f) *Spory o původství vynálezu nebo objevu*

I když vzniká v případě vítězství žalobce povinnost žalovaných vrátit přijatou odměnu, nelze tyto spory považovat za spory ryze majetkové. Proto nastává v nich změna účastníka po smrti žalobce ze zákona samočinně, nýbrž je třeba mít za to, že je tu potřeba návrhu dědiců nebo státu na pokračování v řízení. Odmítnou-li tyto subjekty vstoupit v dané jim lhůtě do řízení, soud rovněž řízení zastaví.

g) *Změna žalovaného v rozkazním řízení podle § 425 odst. 3 o. s. ř.*

Uplatňuje žalovaný v odporu proti platebnímu rozkazu, že žaloba neměla být proti němu podána, může žalobce navrhnout, aby soud vydal platební rozkaz proti novému žalovanému. Zde tedy dochází ke změně ze zákona k návrhu žalobce. Bližší k tomu viz při výkladech o § 415 o. s. ř.

h) *Pravomocné zabavení peněžité pohledávky nebo platu*

Přechod procesní legitimace na vymáhajícího věřitele, který je důvodem pro změnu účastníka ze zákona, ke změně sám nestačí. Bylo-li zahájeno řízení na návrh dlužníka před tím, než se usnesení o povolení exekuce stalo pravomocným, je třeba k pokračování řízení, aby vymáhající věřitel výslovným prohlášením vstoupil do zahájeného řízení. Je to nutné proto, že vymáhající věřitel právní mocí usnesení o povolení exekuce získává oprávnění uplatňovat zabavenou pohledávku vlastním jménem, neukládá se mu však povinnost tuto pohledávku uplatnit. Nevykoná-li toto své právo a poškodí-li tím dlužníka, je pouze odpověden za škodu, kterou tím dlužníku způsobil (§ 544 odst. 2 o. s. ř.). Proto nelze s ním pokračovat v řízení bez jeho souhlasu. Ovšem nesouhlas vymáhajícího věřitele s pokračováním v řízení by ve své podstatě znamenal zpětvzetí návrhu podaného dlužníkem, k čemuž není vymáhající věřitel oprávněn. Takový projev vymáhajícího věřitele by vyjadřoval naprostý právní nezájem vymáhajícího věřitele na pokračování v exekuci. Tím by vymáhající věřitel dával najevo, že nevede exekuci za tím účelem, aby docílil uspokojení svého nároku, nýbrž za účelem jiným. K tomu však exekuční řízení neslouží, jak je zřejmé z ustanovení § 439 odst. 1 o. s. ř. Nemá-li vymáhající věřitel právní zájem na vymožení zabavení dlužnickovy pohledávky a trvá-li přes to na jejím zabavení, je taková exekuce nepřipustná. Exekučního řízení nelze zneužívat k šikanování dlužníka. Neupustí-li od takové exekuce vymáhající věřitel sám (§ 445 odst. 1 písm. f) o. s. ř.), musí exekuční soud takovou exekuci zrušit pro její nepřipustnost podle § 445 odst. 1., písm. b) o. s. ř. Musí proto procesní soud dát vymáhajícímu věřiteli přiměřenou lhůtu k tomu, aby se vyjádřil, zda chce pokračovat v řízení zahájeném dlužníkem. Odmítne-li v řízení pokračovat



nebo nevyjádří-li se v dané lhůtě, dá podnět exekučnímu soudu ke zrušení této exekuce a po jejím pravomocném zrušení pokračuje v řízení s dlužníkem.

ch) To, co bylo řečeno pod písm. h), platí při *exekuci odepsáním z účtu* obdobně.

i) U *exekuce zabavení pohledávky ze směnky nebo jiných cenných papírů* dochází ke změně účastníka v řízení zahájeném dlužníkem podobně jako u exekuce zabavením peněžitě pohledávky nebo platu. Rozdíl je tu jen v tom, že není třeba, aby usnesení o povolení exekuce nabylo právní moci a že aktivní legitimace přechází na opatrovníka tím okamžikem, kdy byl soudem ustanoven k pokračování v řízení. Tímto okamžikem je dán důvod ke změně účastníka ze zákona a změna nastane, jakmile opatrovník prohlásí, že vstupuje do zahájeného řízení. Situace, která je uvedena pod h), že by opatrovník nechtěl vstoupit do řízení, tu přirozeně nastat nemůže.

j) *Exekuce na jiná majetková práva* — zde platí obdobně to, co bylo řečeno u písm. h).

k) *Nařízení exekuční likvidace* má za následek, že se přerušují ze zákona všechna řízení o žalobách, ve kterých je dlužník účastníkem, pokud se týkají jmění podstaty (§ 579 písm. b) o. s. ř.). Ve věcech, které se tedy jmění podstaty nedotýkají, např. zjištění otcovství, se pokračuje dále s dlužníkem v řízení. Jakmile nastane přerušování řízení, soud vyzve správce podstaty, aby prohlásil v určené lhůtě, zda vstupuje do řízení. Prohlásí-li správce podstaty, že do řízení vstupuje, nastane okamžikem tohoto prohlášení změna účastníka řízení tak, že do zahájeného řízení na místo dlužníka vstupuje správce podstaty. Prohlásí-li správce podstaty, že do řízení nevstupuje, je třeba rozeznávat dva případy. Jde-li o řízení, kde je dlužník žalobcem nebo kde je žalován o vydání věci mu nepatřící, pokračuje dlužník dále v řízení. V ostatních případech, kde je dlužník žalovaným, řízení zaniká.

C. Změna účastníka řízení, ke které dochází rozhodnutím soudu.

Změnu účastníka řízení, ke které dochází ze zákona, o níž bylo pojednáno výše, je třeba přesně rozlišovat od změny účastníka řízení, ke které dochází rozhodnutím soudu. Tato změna je možná jen v řízení v ostatních věcech občanskoprávních nebo v těch řízeních, kde je třeba užít ustanovení o řízení v ostatních věcech občanskoprávních, pokud to povaha tohoto řízení ovšem dovoluje. Tuto změnu účastníka odlišujeme i jejím označením. Tento případ změny účastníka na rozdíl od změny ze zákona nazýváme *záměnou účastníka*.

a) Během řízení v ostatních věcech občanskoprávních se může ukázat:

1. že žalobu podala osoba, která vůbec neměla žalovat, nebo že žaloba byla podána proti osobě, která vůbec neměla být žalována;
2. že žalobu podala pouze jedna z osob, které měly žalobu podat společně,



nebo že žaloba byla podána pouze proti jedné z osob zavázaných, ačkoliv měly být žalovány společně;

3. že sice žalovala nebo byla žalována osoba, která žalovat nebo žalována být měla, že však během řízení byl právní nárok nebo závazek převeden na jinou osobu, která je nyní dále legitimována.

Z uvedeného výčtu je patrné, že ve všech případech jde o nedostatek věcné legitimace ke sporu, ať aktivní nebo pasivní. V případech uvedených pod 1. a 2. jde o počáteční nedostatek legitimace, který tu je již při zahájení řízení, v případě uvedeném pod 3. jde o následný nedostatek legitimace, který nastal teprve během řízení. V posléze uvedeném případě jde o případ právního nástupnictví podle hmotného práva, který nastal dodatečnou změnou oprávněného nebo zavázaného za řízení, tedy o singulární sukcesí nastalou za řízení.

Občanský soudní řád připustil záměnu účastníků řízení ve všech těchto případech v § 415 tak, že se souhlasem soudu může dosavadní účastník z řízení vystoupit a na jeho místo nastoupit účastník nový.<sup>1)</sup>

b) Příklad záměny účastníka řízení se souhlasem soudu je třeba odlišovat od pouhé opravy nebo upřesnění označení účastníka řízení. V tomto případě

<sup>1)</sup> Ustanovení § 415 o. s. ř. bylo u nás vytvořeno podle vzoru čl. 166 sovětského G. P. K., který připouští záměnu stran v případě počátečního nedostatku věcné legitimace. Následný nedostatek této legitimace nastalý singulární sukcesí znamená podle panujícího mínění změnu strany ze zákona, *Abramov: Občiansky proces SSSR*, 1951, str. 81, *K. S. Judelson: Sovětský občanský proces*, 1956, str. 71. Naproti tomu *M. A. Gurvič: Pravo na isk*, 1949, str. 203—209, považuje za změnu ze zákona jen universální sukcesí, kdežto singulární sukcesí během řízení považuje za záměnu podle již uvedeného čl. 166 G. P. K. Proti tomu *A. F. Kleinman: Sovětský občanský proces*, 1954, str. 121, poznámka 1.

V jiných procesních systémech je otázka záměny stran z důvodu nedostatku věcné legitimace řešena různě. Bývalé československé procesní právo (a spolu s ním právo rakouské) upravilo jen změnu při singulární sukcesí provedené během procesu v § 234 c. ř. s. Jde o tzv. *zeizien rei litigiosae*. Změna byla možná jen se souhlasem odpůrce tím, že nabyvatel vstoupil do procesu. Záměna při počátečním nedostatku věcné legitimace nebyla možná. Bývalé uherské právo při počátečním nedostatku věcné legitimace, který spočíval v tom, že žalobce žaloval pouze některou z více osob oprávněných nebo zavázaných, umožňovalo rozšířit žalobu i na osoby původně nežalované až do konce jednání, které předchází rozhodnutí ve věci. V polském právu je možná záměna jen při následném nedostatku věcné legitimace (čl. 205 bod. 3 K. p. c.). Německé procesní právo otázku záměny stran při nedostatku věcné legitimace neupravuje. Praxe i teorie však takovou možnost záměny shodně připouštějí. Ovšem právní povaha takové záměny pro nedostatek výslovného zákonného ustanovení je sporná. Nauka i praxe Německé demokratické republiky považují takovou záměnu za změnu žaloby (srov. *Das Zivilprozeßrecht der Deutschen demokratischen Republik*, sv. I. str. 376). Naproti tomu nauka i praxe Německé spolkové republiky je rozdělena. Jedni hájí názor, že záměna je změnou žaloby. Druzí (*Wilhelm Kisch* v knize: *Parteiänderung im Zivilproces*) jsou toho mínění, že jde o zpětvzetí žaloby se současným podáním nové žaloby. Třetí (*Hans Otto de Boor* v knize: *Zur Lehre vom Parteiwechsel und vom Parteibegriff*) učí, že taková záměna má samostatnou procesní povahu a že není ani změnou, ani zpětvzetím žaloby. Jak velice je v německé procesní nauce tato otázka pochybná, je patrné z toho, že německý procesní teoretik *dr. Leo Rosenberg* se v prvních šesti vydáních své učebnice procesního práva přidržoval názoru, že jde o zpětvzetí žaloby, v sedmém vydání se připojil k odpůrcům tohoto názoru a vyslovil názor, že jde o změnu žaloby, a posléze v článku: „*Die gewillkürte Parteiänderung im Zivilprozeß*“, uveřejněném v časopisu *Zeitschrift für Zivilprozeß*, sv. 70, str. 1 a násl., podrobil kritice dosavadní své názory a dospěl k závěru, že při záměně strany pro nedostatek věcné legitimace se nemůže jednat ani o změnu žaloby, ani o její zpětvzetí se současným podáním nové žaloby, nýbrž že jde o samostatnou procesní instituci, která vyvolává odlišné hmotné a procesněprávní účinky než jaké vyvolávají změna žaloby a zpětvzetí žaloby.



totiž vůbec nejde o záměnu v osobě účastníka řízení a není také zapotřebí přivolení soudu.

Žalobce je povinen v žalobě (§ 405 o. s. ř.) uvést jméno a příjmení, zaměstnání a bydliště (pracoviště) své i žalovaného, (§ 43 odst. 1 písm. b) o. s. ř.). Jde-li o osobu právnickou, je povinen uvést její název (§ 19 obč. zák.). Neuvede-li žalobce přesně tyto náležitosti, jde o vadu podání resp. návrhu (žaloby). Soud se má pokusit vždy tuto vadu odstranit. Nelze-li jinak, tedy podání žalobci vrátí, aby ve lhůtě mu dané tuto vadu odstranil. Neodstraní-li žalobce tuto vadu, soud žalobu odmítne bez ústního jednání, protože neurčitost v osobě účastníka je vadou, která brání věcnému vyřízení žaloby (§ 45 odst. 3 o. s. ř.).

Od zřejmé vady podání (žaloby) dlužno lišit tyto jiné případy:

1. Označení účastníka v žalobě se jeví na první pohled dostatečným k individualizování žalobce nebo žalovaného, avšak ve skutečnosti tomu tak není, protože za účastníka řízení je v žalobě označena osoba v době dojití žaloby na soud již zemřelá, tedy neexistující. Soud o této skutečnosti neví a nařídí ústní jednání. Obsílku převezme např. syn zemřelého, který má stejné jméno, zaměstnání a bydliště. Teprve při ústním jednání vyjde najevo, že se věc týká zemřelého a nikoliv jeho syna.

2. Žalobce žaluje osobu, kterou nesprávně označí, např. žalovaného označí jako Františka Bitnera, ačkoliv taková osoba na udané adrese neexistuje, nýbrž existuje tam František Pitner.

3. Žalobce žaluje osobu sice označenou správně, ale za daných okolností nedostatečně. Např. žaluje Karla Novotného, dělníka v Brandýse n. L., čp. 75. Na uvedené adrese jsou však dvě osoby stejného jména i zaměstnání, otec a syn.

Je plně v dispozici žalobce, koho chce žalovat. Jen toho, koho žalobce skutečně chce žalovat, můžeme považovat za účastníka řízení. Při tom je ovšem pro určení vůle žalobcovy rozhodným pouze projev vůle žalobcovy, určující žalovaného za účastníka řízení, nikoliv snad sama vůle, která není přímo poznatelná. Přihodil-li se tedy žalobci při projevu vůle omyl v osobě žalovaného (error in persona), označil-li za žalovaného osobu, která není legitimována, je takový omyl žalobcův z tohoto hlediska nerozhodný. Nejde tu o nesprávné resp. nedostatečné označení žalovaného, nýbrž o omyl v osobě.

Vycházíme-li z této úvahy, je nepochybné, že v našem prvním případě byl žalován zemřelý, nikoliv osoba nesprávně nebo nedostatečně označená. Skutečnost, že syn žalovaného přijal žalobu a dostavil se k soudu, neučinila z něj účastníka tohoto řízení. Po vysvětlení věci při ústním jednání nemůže na základě původní žaloby být v řízení pokračováno se synem zemřelého, i kdyby byl jediným dědicem zemřelého žalovaného. To proto, že tu již při zahájení řízení byl nedostatek procesní podmínky, neboť žalovanému chyběla způsobilost být účastníkem řízení, kterýžto nedostatek je neodstranitelný. Nemůže tu



nástat ani změna v osobě žalovaného ze zákona a nelze se synem žalovaného pokračovat ani podle § 80 o. s. ř. jako s právním nástupcem zemřelého, ani nelze tento nedostatek napravit pouhou opravou jména žalovaného, ani nelze provést záměnu žalovaného podle § 415 o. s. ř. Lze tu pouze opravit celou původně podanou žalobu, což ovšem znamená ve své podstatě podání nové žaloby.

Jiný je případ druhý. Tam chtěl žalobce žalovat Františka Pitnera a pouze jej nesprávně označil jako Františka Bitnera. I když si žalobce myslel, že se žalovaný jmenuje Bitner a záměrně označil žalovaného jménem Bitner, nevadí mu tento omyl, protože tu nejde o omyl v osobě žalovaného, nýbrž jen o omyl v jeho označení. Proto tento omyl může žalobce bez dalšího napravit a nepotřebuje k tomu ani souhlasu nebo přivolení soudu.

Od těchto dvou případů se liší případ třetí. Žalobce uvedl žalovaného na prvý pohled dostatečně. Avšak dodatečně se ukázalo, že toto označení není dostatečným, protože na udané adrese jsou dvě osoby stejného jména i zaměstnání, takže je potřebí dalšího rozlišení. Zde se vzhledem k této situaci neví, koho vlastně žalobce chce žalovat. Jde o vadu, kterou musí žalobce na výzvu soudu odstranit tím, že uvede, koho vlastně žaluje. Rozhodná je v tomto případě jen dodatečně projevená vůle žalobce. Byla-li tedy žaloba doručena jedné z osob, o níž žalobce prohlásí při jednání, že ji žalovat nechtěl a nárok proti ní neuplatňuje, nýbrž že chtěl žalovat druhou osobu stejného jména na stejné adrese, pak osoba, které bylo omylem doručeno, se doručením žaloby a dostavením se k soudu nestala žalovaným a ani se jím stát nemohla. Žalovaným je druhá osoba žalobcem jako žalovaný označená, již je proto třeba žalobu doručit (po jejím bližším označení, např. číslem bytu, označením mladší — starší apod.) a předvolat ji k novému jednání. Náklady, které tímto postupem vznikly tomu, komu byla původně žaloba nesprávně doručena a kdo se dostavil k soudu, musí žalobce této osobě podle anal. § 132 o. s. ř. nahradit, protože vznikly náhodou přihodivší se žalobci, pro kterou byla tato osoba považována omylem za účastníka.

Vidíme tedy, že jde o opravu jen v případě druhém a třetím, kde došlo k nesprávnému označení žalovaného, a nikoliv o omyl v osobě žalovaného (error in persona).

Stejné případy by se ovšem mohly přihodit i na straně žalobce, kdyby např. zmocněnec žalobcův podal žalobu jménem zemřelého zmocnitele v době, kdy již zmocnitel byl mrtev, nebo kdyby se zmýlil v označení žalobce, např. by uvedl nesprávné jméno žalobce jako Bitnera, ačkoliv se žalobce jmenuje Pitner.

Totéž platí i u právnických osob. I zde je rozhodné, koho chtěl žalobce určit jako svého odpůrce. Uvede-li jen nesprávně název právnické osoby, pak dodatečně správné označení názvu právnické osoby není změnou žalované právnické osoby, nýbrž jen opravou jejího názvu. Zejména jsou praktické případy, když



žalobce označil žalovanou právnickou osobu tak, že uvedl její organizačně nižší správu. V takovém případě nelze pochybovat o tom, že žalobce chtěl žalovat právnickou osobu a nikoliv její správu a že označení správy mělo sloužit jen k bližšímu určení, které organizační složky se věc týká. Pochybné by mohly být případy, kde žalobce uvedl jako žalovaného účastníka provozovnu právnické osoby, která nemá právní subjektivitu. Jestliže označení zní tak, že vedle názvu právnické osoby je uvedena i provozovna této právnické osoby, pak nemůže být pochyby o tom, že žalovanou osobou je právnická osoba a že i tu označení provozovna jen blíže určuje složku právnické osoby, jíž se věc týká. Jestliže je uvedena jen provozovna, nelze předpokládat, že by žalobce chtěl záměrně žalovat např. prodejnu místo právnickou osobu. Proto při označování právnických osob jako žalovaných bude namístě, aby soud nepostupoval formalisticky a neodmítal žaloby tam, kde jde jen o nesprávné označení. Jen tam, kde by žalobce setrval přes poučení soudu na tom, aby jako žalovaný vystupovala prodejna nebo jiná nesamostatná hospodářská složka nebo rozpočtová organizace, nezbylo by nic jiného než postupovat podle analogie § 27 o. s. ř.<sup>1)</sup>

4. Dalším případem, který nelze počítat mezi záměnu subjektu řízení, je upřesnění označení účastníka řízení. Tento případ se liší od opravy označení účastníka řízení tím, že při opravě označení účastníka řízení účastník chce, aby se řízení konalo s určitou osobou, kterou však omylem nebo nějakým jiným nedopatřením nesprávně nebo neúplně označil, kdežto při upřesnění označení účastníka řízení je účastníkem řízení subjekt určitého právního poměru, který však nemůže účastník přesně individualizovat, nýbrž ho může označit jen určitými obecnými znaky.

Nepřesná individualizace účastníka je výjimkou. O. s. ř. totiž v § 43 odst. 1 písm. b) vyžaduje zásadně řádnou individualizaci účastníka řízení. Proto nepřesná individualizace účastníka řízení je přípustná jen tam, kde hmotné právo takovou nepřesnou individualizaci osoby oprávněné nebo zavázané výslovně připouští. Takovou nepřesnou individualizaci osoby účastněné na nějakém právním poměru připouští např. § 61 odst. 2 obč. zák., když nařizuje, aby byl ustanoven opatrovník osobám, které jsou zúčastněny na nějakém právním poměru, ale nejsou známy, dále dětem, které jsou počaty, ale nejsou dosud narozeny, a dále § 519 odst. 2 a § 521 odst. 2 obč. zák., pokud mluví o neznámých dědicích. Zde není známo, která konkrétní osoba je nositelem práv nebo povinností. Je tu sice jisto, že v určitém okamžiku tu nositelé práv a povinností jsou, ale nedá se v tomto okamžiku určit, která konkrétní osoba to je.

Účastníky řízení jsou tedy v tomto případě osoby neznámé, které jsou zastoupeny zákonným zástupcem, opatrovníkem.

<sup>1)</sup> Je tu ovšem třeba mít na paměti ustanovení § 7 vl. nař. č. 47/1953 Sb. o státní arbitráži ve znění vl. nař. č. 28/1959 Sb., podle kterého i rozpočtové organizace mohou za určitých podmínek být účastníky soudního řízení.



Jestliže se během řízení stanou neznámé osoby zúčastněné na nějakém právním poměru známými, vstoupí do řízení, aniž tu nastává změna v osobách účastníků řízení ze zákona nebo záměna účastníků rozhodnutím soudu. Tak je tomu např., jestliže se počaté dítě narodilo během řízení živé. Narodené dítě vstoupí do řízení. Narodí-li se počaté dítě mrtvé, ukázalo se dodatečně, že tu není více subjekt způsobilý být účastníkem řízení. Dosud provedené řízení musí být zrušeno a žaloba odmítnuta podle anal. § 27 odst. 2 o. s. ř. Obtížnější se zdá být situace u neznámých nebo nepřítomných dědiců. Neučiní-li tito dědicové ve lhůtě dané jim notářem prohlášení, zda dědictví odmítají nebo ne, má se podle § 519 odst. 2 obč. zák. za to, že zůstavitel žádné takové dědice nezanechal. Platí tu tedy u neznámých dědiců právní domněnka a u nepřítomných dědiců právní fikce, že tu v době smrti zůstavitele nebyli. Nastane-li během řízení tento případ, vstoupí do řízení jiní zákonní dědicové nebo stát. Ani tu však nejde o změnu v osobě účastníka ze zákona nebo o záměnu v osobě účastníka uskutečněnou rozhodnutím soudu. Jde jen o dodatečnou individualizaci účastníka řízení přípustnou podle hmotného práva.

Další případ dodatečné individualizace účastníka tu je tehdy, jestliže dědicové jsou sice známi a přítomní, ale neprošla dosud lhůta jim daná k odmítnutí dědictví (§ 519 odst. 1 obč. zák.). I zde uplatňuje nárok jeho nositel nebo se uplatňuje nárok proti jeho nositeli, přičemž k individualizaci může teprve později dojít. Odmítne-li totiž dědictví, vytváří tu zákon fikci, že se takový dědic smrti zůstavitele nedožil (§ 524 obč. zák.). Na jeho místo nastupují jiní dědicové nebo stát. Byl-li nárok proti takovému dědici uplatněn, lze pouhou individualizací upřesnit žalovaného účastníka jako osobu zavázanou, aniž tu jde o změnu (záměnu) v osobě účastníka řízení.

Konečně o stejný případ jde, jestliže nárok uplatnili dědicové nejistí nebo jestliže byl nárok uplatněn proti takovým dědicům. Nejistými dědici, jak již bylo výše vyloženo, rozumíme dědice, kteří dědictví neodmítli, ale jejichž dědické právo je sporné (§ 331 odst. 2 o. s. ř.) nebo jejichž dědické právo nebylo dosud potvrzeno. Odstraní-li se během řízení spornost resp. nejistota dědického práva, budou nadále účastníky řízení jen dědicové, jejichž dědické právo bylo pravomocně zjištěno, aniž tu je zapotřebí, aby soud usnesením povolil, aby ti, jejichž dědické právo nebylo uznáno a před tím v řízení vystupovali, z řízení vystoupili. I tu jde o dodatečnou individualizaci účastníka řízení určeného jen určitými znaky, nikoliv o změnu v osobě účastníka. Totéž přirozeně platí i v případě, že dědické právo bude potvrzeno jiné osobě, než která původně jako dědic v řízení vystoupila.

Dojde-li však dodatečně ke zrušení usnesení o potvrzení nabytí dědictví, protože se dodatečně zjistilo, že zůstavitel žije nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého (§ 341 o. s. ř.), pak nejde o individualizaci v osobě účastníka řízení zahájeného dědicem, nýbrž tu jde o změnu v osobě účastníka řízení



ze zákona, neboť v těchto případech domněle zemřelý zůstavitel vstoupí bez dalšího do řízení zahájených dědicem nebo proti dědici.

Výslovnou zákonnou úpravu opravy označení účastníka a upřesnění účastníka nemáme. Přípustnost opravy i upřesnění účastníka lze však dovodit jednak z ustanovení § 43 o. s. ř., jednak z ustanovení § 434, že exekuční titul má vždy obsahovat označení oprávněného a zavázaného. Opravu je v první řadě povinen provést žalobce, protože je jeho věcí, aby určil, kdo je v procesu žalobcem nebo žalovaným. Ovšem nejde o výhradné právo žalobcovo. Protože tu nejde o záměnu v subjektech řízení, nýbrž jen o správné označení subjektů žalobcem uvedených a také chtěných, je i soud oprávněn a dokonce i povinen provést opravu nebo upřesnění v označení subjektů řízení sám, jakmile zjistí okolnosti pro takovou opravu nebo upřesnění důležité. To může učinit ovšem jen potud, pokud jde o pouhé označení nepochybného žalobce nebo žalovaného, nikoliv jde-li o určení některého účastníka, ohledně jehož osoby vznikla pochybnost.

Opravu v označení účastníka nelze považovat za zřejmou nesprávnost podobnou chybám v psaní a počtech, jak o nich mluví § 159 odst. 1 o. s. ř. Proto není možné takto opravit doručené rozhodnutí, nýbrž je možné opravu navrhnout jen do skončení ústního jednání v první stolici a soud ji může pak nejpozději provést ve vydaném rozhodnutí. Pozdější oprava se může stát jen v řízení opravném. Nabylo-li rozhodnutí právní moci, může se oprava stát jen novým rozhodnutím nebo projevem obou účastníků ve veřejné nebo veřejně ověřené listině. K tomuto výkladu je třeba dojít extenzivním výkladem § 435 odst. 1 a 436 odst. 1 o. s. ř. Tato ustanovení vyjadřují obecnou zásadu, že každé doplnění exekučního titulu, podle kterého by jinak nemohla být povolena exekuce ve prospěch nebo proti určité osobě, je třeba vždy provést veřejnou nebo veřejně ověřenou listinou, ve které je prokázáno, že vymáhající věřitel nebo dlužník jsou oprávněnou nebo zavázanou osobou z exekučního titulu.

5. Po vymezení opravy a upřesnění označení účastníka řízení možno teprve přistoupit k vlastnímu zkoumání otázky záměny účastníka řízení, zejména jak k ní dochází.

V § 415 o. s. ř. se praví, že „ukáže-li se za řízení, že žalobu podala osoba, která neměla žalovat, nebo že žaloba byla podána proti osobě, která neměla být žalována, může soud povolit, aby původní žalobce nebo žalovaný z řízení vystoupil a aby ho nahradil pravý žalobce nebo žalovaný”.

Při pouhém doslovném gramatickologickém výkladu tohoto ustanovení by se došlo k závěru, že ustanovení § 415 o. s. ř. upravuje jen dva případy záměny v osobách účastníků řízení, totiž případy, kdy byl v době zahájení řízení nedostatek věcné legitimace buď aktivní nebo pasívní. Avšak již z důvodové zprávy k tomuto ustanovení je zřejmé, že nejde jen o uvedené dva případy záměny v osobě účastníka řízení, nýbrž že do tohoto ustanovení je třeba zahrnout i případ záměny z důvodu následného nedostatku věcné legitimace. Důvodová zpráva totiž praví, že „§ 415 o. s. ř. umožňuje se svolením soudu



záměnu kterékohoživ účastníka třetí osobou vždy, kdykoliv se ukáže, že některý dosavadní účastník není věcně legitimován“. Důvodová zpráva správně na rozdíl od zákona užívá již přítomného času, čímž dává najevo, že vykládá ustanovení § 415 o. s. ř. ve výše uvedeném směru.

Vztahuje se tedy ustanovení § 415 o. s. ř. na tyto případy:

a) Některý z účastníků řízení nebyl věcně legitimován (ať tedy aktivně nebo pasívně) již v okamžiku zahájení řízení. K takovému určení účastníka řízení mohlo dojít omylem žalobce jak v osobě samého žalobce tak, v osobě žalovaného tím, že žalobce považoval sám sebe za oprávněného, ačkoliv oprávněným nebyl, nebo že považoval žalovaného za zavázaného, ačkoliv zavázaným je někdo jiný. Je ovšem také možné, že žalobce předstírá nárok, ačkoliv ví, že tu takový nárok vůbec není. Žalobní právo umožňuje žalobci i podání takové žaloby. Ovšem takové případy nespadají pod ustanovení § 415 o. s. ř., protože tu záměna v osobě žalobce i žalovaného není možná.

Při společných právech a závazcích, je-li splnění nedělitelné, je třeba, aby žalovali všichni oprávnění, nebylo-li ujednáno, že kterýkoliv z věřitelů může žádat celé splnění (§ 245 odst. 1 a § 246 obč. zák.), nebo aby byli žalováni všichni zavázaní (§ 239 obč. zák.). Podá-li žalobu jen některý z oprávněných nebo bude-li podána žaloby jen proti některému ze zavázaných, je tu rovněž nedostatek věcné legitimace na straně žalobce nebo žalovaného.

b) Během řízení mohou strany právního poměru svými právními úkony přivodit změnu v osobě věřitele nebo dlužníka. Tak může žalobce jako věřitel během řízení postoupit svou pohledávku třetí osobě a oznámit postup žalovaného. V tomto případě může postupitel uplatňovat dále pohledávku ve prospěch postupníka, jen souhlasí-li s tím postupník (§ 265 odst. 2 obč. zák.). Nesouhlasí-li s tím postupník, ztrácí postupitel i svou formální aktivní legitimaci. Převzme-li někdo na základě dohody s dlužníkem písemně dluh žalovaného se souhlasem žalobce, nastoupí na místo dlužníka (tzv. privativní intercese). Tím žalovaný ztratil svou pasívní legitimaci.

c) Mohou však nastat i případy, že má žalobce zájem na tom, aby vedle původního žalovaného byl na řízení účasten i další žalovaný. Tak např. převzme-li někdo dluh žalovaného smlouvou s věřitelem bez dohody s dlužníkem, stane se dlužníkem vedle původního dlužníka. Je to případ tzv. kumulativní intercese. Zde žalovaný neztratil svou pasívní legitimaci ke sporu. Tato legitimace se však rozšířila i na jiné osoby. Podobný případ tu bude, jestliže v řízení o náhradu škody žalobce dodatečně zjistí, že další osoba je spoluškůdcem, nebo byl-li žalován jen jeden ze solidárně zavázaných a žalobce chce rozšířit svou žalobu na další solidárně zavázané. Jiný podobný případ tu bude, jestliže žalobce žaloval jednoho ze spoluzavázaných a chce dále na místě nynějšího žalovaného žalovat jiného ze spoluzavázaných.

Jde v těchto případech o záměnu v osobě účastníka nebo o novou žalobu?



Tam, kde původní žalovaný setrvává dále v řízení jako samostatně věcně legitimovaná osoba a má se pouze rozšířit počet osob, na kterých se oprávněný domáhá svého nároku, o záměnu účastníků podle § 415 o. s. ř. pojmově nemůže jít. Zde jde o další samostatné žaloby proti těmto účastníkům, protože nároky proti jednotlivým dalším žalovaným jsou na sobě neodvislé. V tom případě, že žalobce chce dodatečně žalovat jinou osobu ze spoluzavázaných osob, tedy chce-li jen vyměnit žalované, rovněž nejde o záměnu podle § 415 o. s. ř. Zde totiž chybí podmínka, že se výměna děje proto, že dosavadní účastník není věcně legitimován.

Naproti tomu tam, kde uplatnil *nedělitelný* nárok pouze jeden z více spoluoprávněných, nebo tam, kde byl uplatněn společný nedělitelný závazek je vůči některému ze spoluzavázaných, jde o případy nedostatku věcné legitimace. Je-li podle § 415 o. s. ř. možná úplná záměna účastníků tak, že na místo osoby nelegitimované vstoupí osoba legitimovaná (tj. jejíž legitimace se tvrdí), je nutné připustit i částečnou záměnu, která spočívá v tom, že se doplní legitimace na straně některého z účastníků vstupem dalších spoluoprávněných nebo dalších spoluzavázaných osob. Tato částečná záměna plyne z logického argumentu „minus in maiore continetur“.

6. Ustanovení o záměně účastníků řízení na základě povolení soudu je umístěno mezi ustanovení hlavy jedenácté, která pojednává o ostatních věcech občanskoprávních. Jde o zvláštní ustanovení týkající se jen řízení o žalobách, a může proto být ustanovení o záměně účastníků použito jen v řízeních, která se řídí ustanoveními hlavy jedenácté. Znění § 415 o. s. ř. není v tomto směru nijak omezeno. Přesto však nelze ustanovení § 415 o. s. ř. použít ve všech řízeních, kde se postupuje podle hlavy jedenácté.

a) Nelze ho předně použít ani na všechny případy upravené přímo v hlavě jedenácté.

aa) V řízení směnečném a šekovém podle § 423 odst. 1 o. s. ř. může žalobce navrhnout, aby jeho žaloba byla vyřízena platebním rozkazem. Platební rozkaz je soudním rozhodnutím, které se podanými námitkami neruší. Je odložena jen jeho účinnost. V rozsudku, který se po námitkách vydá, soud vysloví, zda se platební rozkaz zrušuje nebo zda se ponechává v platnosti a v jakém rozsahu. Z toho je zřejmé, že po vydání platebního rozkazu, který již upravil práva a povinnosti mezi určitými subjekty, nemůže dojít k záměně v osobách žalobce nebo žalovaného podle § 415 o. s. ř. vůbec. Záměna v osobách účastníků by znamenala změnu platebního rozkazu, což však není možné, když předmětem řízení může být jen otázka účinnosti vydaného platebního rozkazu.

bb) Jinak je tomu ovšem v řízení rozkazním. Překážky, které znemožňují záměnu v osobě účastníků v řízení směnečném a šekovém, tu nemohou mít místa. Na rozdíl od řízení směnečného a šekového včasné podané odpor proti platebnímu rozkazu v řízení rozkazním ruší ze zákona vydaný platební roz-



kaz (srov. § 425 odst. 3 o. s. ř. ve znění zák. č. 46/1959 Sb.). Ovšem i tu je třeba si ujasnit, že záměna v osobě účastníka není po vydání platebního rozkazu vždy možná. Proti platebnímu rozkazu, může odpor podat jen žalovaný. Řádný opravný prostředek, nehledíme-li ke stížnosti do výroku o nákladech řízení, není možný. Záměna v osobě účastníka v době, kdy běží lhůta k podání odporu žalovanému je tedy vyloučena, protože by předpokládala změnu vydaného platebního rozkazu, což není možné. Jde totiž o soudní rozhodnutí, kterým je soud vázán. Může proto záměna v osobě účastníka přicházet v úvahu jen po podání odporu. Po podání odporu, kdy vydaný platební rozkaz je zrušen a kdy nastoupí normální řízení o žalobě, není více překážky, aby soud povolil záměnu v osobě účastníka řízení podle § 415 o. s. ř., jsou-li pro ni dány zákonné podmínky, jako v každém jiném řízení o žalobě v ostatních věcech občanskoprávních.

Od tohoto případu je však třeba přesně rozlišovat případ, kdy žalovaný ve včasném podaném odporu proti vydanému platebnímu rozkazu uplatňuje, že žaloba neměla být proti němu podána. Tento případ nyní upravil § 425 odst. 3, věta druhá o. s. ř. ve znění zák. č. 46/1959 Sb. Podle tohoto ustanovení uvědomí soudce o obsahu tohoto odporu žalobce. Žalobce má buď možnost setrvat na své dosavadní žalobě, což oznámí soudu ve lhůtě, kterou mu soud k tomu určí, a pak se v řízení pokračuje s dosavadním žalovaným. Nebo má možnost ve výše uvedené lhůtě soudu podat návrh, aby byl vydán platební rozkaz proti jiné osobě. Učiní-li žalobce takový návrh, vydá soud bez dalšího nový platební rozkaz proti osobě žalobcem uvedené, která se podáním návrhu žalobcem stává novým žalovaným. V tomto případě tedy nastane změna v osobě žalovaného již dojitím návrhu žalobce na vydání nového platebního rozkazu k soudu. Nejde tedy o záměnu v osobě žalovaného podle § 415 o. s. ř., třebaže sám zákon toto ustanovení v závorce cituje. O záměnu tu jít nemůže, protože se záměna v osobě žalovaného neděje rozhodnutím soudu, nýbrž již podáním návrhu žalobcem u soudu. Proto soud o návrhu žalobce na změnu v osobě žalovaného nerozhoduje, nýbrž k návrhu žalobce *musí* vydat nový platební rozkaz proti novému žalovanému. Proto také ani nezjišťuje, zda dosavadní žalovaný se záměnou souhlasí. Podáním návrhu žalobcem u soudu řízení proti dosavadnímu žalovanému zaniká. Nejde tedy o záměnu v osobě účastníka řízení podle § 415 o. s. ř., nýbrž o *specifický případ v osobě žalovaného ze zákona, který nastane podáním návrhu žalobce u soudu na vydání nového platebního rozkazu proti jinému žalovanému*. Nelze tedy odkazu zákona na § 415 o. s. ř. rozumět jinak, než jen tak, že se tím dává najevo, že se mění žalovaný, což je však zbytečné a jen mýlivé.

b) Ustanovení hlavy jedenácté se užívá v řízení o zjištění otcovství s doplňky uvedenými v hlavě třetí, dílu druhém. Zvláštní povaha tohoto řízení vylučuje, aby ustanovení § 415 o. s. ř. bylo použito ohledně žalobce. Žalobcem tu je dítě nebo matka nebo oba společně (§ 47 odst. 1 zák. o pr. rod.). Podá-li jen některý



z nich žalobu, nemůže být žaloba rozšířena i na druhého žalobce. Tomu vadí ustanovení § 276 odst. 2 o. s. ř., které pouze dovoluje dalšímu oprávněnému, aby do zahájeného řízení vstoupil jako vedlejší účastník. Jinak není myslitelné, že by v těchto případech mohl přicházet v úvahu nedostatek aktivní legitimace v tom smyslu, že by mohl být legitimován někdo jiný než dítě nebo matka. Proto u žalobce případ § 415 o. s. ř. nastat nemůže. Jiná je však věc u žalovaného. Legitimován je muž, který s matkou dítěte obcoval v kritické době (§ 47 odst. 2 o pr. rod.). Vyjde-li však v řízení najevo, že žalovaný není mužem, který s matkou v kritické době obcoval, nýbrž že je to jiný muž, nebo že žalovaný je z otcovství vyloučen, např. krevní zkouškou, je záměna žalovaného podle § 415 o. s. ř. možná.

c) Řízení podle hlavy jedenácté se koná i v řízení o nechráněných nájmech, jestliže byl podán včas odpor proti výpovědi ať soudní nebo mimosoudní nebo proti rozkazu k odevzdání nebo převzetí předmětu nájmu. Avšak v řízení po odporu nelze § 415 použít. Tu je totiž předmětem řízení po podaném odporu soudní rozkaz. Tento rozkaz je soudním rozhodnutím a v řízení se má rozhodnout, zda se rozkaz ponechává v platnosti nebo zda se zrušuje. Platí tu totéž, co bylo řečeno u směnečného a šekového platebního rozkazu.

d) V jiných řízeních než těch, kde se jedná podle hlavy jedenácté, ustanovení § 415 o. s. ř. použít nelze a to ani tehdy, jestliže jsou účastníci k sobě v poměru odpůrců. To zejména platí v řízení o chráněných nájmech, kde by případy obdobné těm, které jsou uvedeny v § 415 o. s. ř., se mohly snadno přihodit. Leč pro analogické použití § 415 o. s. ř. tu není důvodu, když toto ustanovení je speciálním ustanovením určeným jen pro žaloby, takže je nelze povýšit na obecnou zásadu platnou pro všechny případy, kdy účastníci k sobě stojí v poměru odpůrců. Protože však jde o velmi důležitou a praktickou otázku, měla by být možnost záměny účastníků v řízení o chráněných nájmech při nové úpravě výslovně legislativně upravena.

e) Ustanovení § 415 o. s. ř. stanoví pro záměnu účastníků jediný předpoklad, totiž, že soud tuto záměnu povolí. Kdy tak soud může učinit, uvedené ustanovení přímo neříká. Ukazuje na to jen doslov uvedeného ustanovení, kde se říká, že záměnu soud povolí, má-li dosavadní žalobce nebo žalovaný být nahrazen „pravým“ žalobcem nebo žalovaným.

1. Toto ustanovení není přesně formulováno. Mluví-li § 415 o. s. ř. totiž o „pravém“ žalobci nebo o „pravém“ žalovaném, bylo by se možno domnívat, že má na mysli toho, kdo je skutečně aktivně nebo pasívně legitimován. Otázku aktivní nebo pasívní legitimace nelze však řešit mezitímně zvláštním rozhodnutím, nýbrž jen ve spojitosti s věcí samou a podle stavu ke dni vynesení rozhodnutí. Z toho plyne, že usnesení soudu o povolení záměny v osobě účastníka nemůže prejudiciálně řešit otázku aktivní nebo pasívní legitimace.

Kdo je tedy „pravým“ žalobcem nebo „pravým“ žalovaným?

Řízení v ostatních věcech občanskoprávních, které je řízením o žalobách,



je ovládáno zásadou dispoziční. Účastníkem řízení v těchto řízeních je žalobce a žalovaný (§ 411 o. s. ř.) a jím může být jen ten, koho žalobce za účastníka označí. Tedy jen ten, kdo nějaké právo jako žalobce před soudem uplatňuje, a jen ten, proti němuž jako žalovanému žalobce toto právo uplatňuje, může být pravým žalobcem a pravým žalovaným. Otázka, zda tento žalobce je skutečně hmotněprávně oprávněn nebo zda žalovaný je skutečně hmotněprávně zavázán, může být rozřešena teprve v odpovědi soudu na žalobcův návrh, tedy jen v rozhodnutí ve věci samé. Žalobce a žalovaný jsou pojmy procesněprávní. Obrat zákona o pravém žalobci a pravém žalovaném není přesný, protože nepravého žalobce a nepravého žalovaného z hlediska procesněprávního neznáme. Tímto obratem může zákon proto mířit jen do práva hmotného. Obratem o pravém žalobci a pravém žalovaném chtěl zákon zřejmě vyjádřit, že účastník má být nahrazen jen tehdy účastníkem jiným, jestliže tento jiný účastník se jeví v době, kdy soud rozhoduje o navržené záměně, podle obsahu spisů věcně legitimován. Nejeví-li se věcně legitimován, nemá soud záměnu povolit, i kdyby záměnu oba účastníci shodně navrhovali.

2. Ačkoliv § 415 o. s. ř. stanoví pro záměnu v osobách účastníků řízení jen jediný předpoklad, totiž povolení záměny soudem, není tento předpoklad ve skutečnosti jediným předpokladem. Povolení záměny soudem vzhledem k dispoziční zásadě se nemůže stát z úřední povinnosti, nýbrž předpokládá návrh. Tuto myšlenku vyjadřuje důvodová zpráva, když praví, že se předpokládá, že dosavadní i nový účastník tuto změnu souhlasně žádají. Tato žádost je návrhem, a proto soud teprve k návrhu může rozhodnout, zda žádanou záměnu povolí nebo nepovolí.

Kdo může návrh na záměnu učinit? Může jej učinit kterýkoliv z účastníků nebo i třetí osoba, která má za to, že je aktivně nebo pasívně legitimována?

a) Ze zásady dispoziční plyne, že roli navrhovatele, tj. žalobce, a roli jeho odpůrce, tedy žalovaného, určuje zásadně žalobce. Odpůrce ani soud nemohou nikomu vnutit roli žalobce.

Je tedy otázkou, zda návrh na záměnu účastníka může podat jen žalobce. Na tuto otázku je třeba odpovědět záporně. Zahájením řízení vznikl mezi žalovaným a žalobcem procesněprávní poměr, který ukládá žalovanému nejen procesněprávní povinnosti, ale dává mu i procesní práva. A jedním z těchto práv, a to právem nejdůležitějším, je, aby založený procesněprávní poměr byl urychleně skončen spravedlivým rozhodnutím, a to pokud je to možné rozhodnutím ve věci samé. Žalovaný má právo se dovědět, zda je povinen splnit na něm požadovaný závazek nebo zda tvrzené právo nebo právní poměr existují. Tohoto jeho práva ho zásadně nemůže žalobce zbavit tím, že navrhne, aby se řízení konalo s jiným žalovaným. Z toho plyne, že návrh žalobcův na záměnu účastníků, a to ať na straně žalobce nebo na straně žalovaného, předpokládá bezpodmínečně souhlas žalovaného.

b) Skutečnost, že žalobce nemůže již sám disponovat tím, kdo bude v zahá-



jeném řízení dále účastníkem řízení, musí mít za následek, že žalovaný jako strana procesněprávního poměru musí mít v tomto směru rovné právo jako žalobce. To je důsledek zásady rovnosti účastníků, která platí v našem procesu. Má-li žalobce právo navrhnout záměnu účastníků, musí mít stejné právo i žalovaný. Samozřejmě za stejných podmínek jaké platí pro žalobce. To znamená, že učiní-li takový návrh žalovaný, je bezpodmínečně k příznivému rozhodnutí soudem nutný souhlas žalobců.

*Dospíváme tedy k názoru, že návrh na záměnu účastníků mohou učinit žalobce i žalovaný.*

c) Třetí osoby, které se domnívají, že jsou ke sporu legitimovány, takový návrh učinit nemohou. Návrh na záměnu účastníků je procesním úkonem, který má za následek rozhodnutí soudu o tomto návrhu. Procesní úkony, které se týkají procesněprávního poměru, mohou být jen úkony účastníků. Není proto možné, aby návrh na záměnu účastníků činily osoby třetí. Jejich projev v tomto směru nemůže vyvolat povinnost soudu rozhodnout o jejich návrhu.

d) S tím souvisí i otázka, zda takový úkon může učinit i prokurátor?

Podle § 6 odst. 1 o. s. ř. je prokurátor, který vstoupil do řízení, oprávněn ke všem procesním úkonům, které může podle stavu řízení učinit účastník, kromě úkonů dispozitivních. Nemůže proto prokurátor učinit návrh na záměnu účastníků řízení v těch případech, kde vstoupil do řízení podle § 6 odst. 1 o. s. ř. Jestliže prokurátor učinil sám návrh na zahájení řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř., není rovněž bez omezení oprávněn k dispozitivním úkonům, jimiž se nakládá se založeným procesněprávním poměrem mezi žalobcem a žalovaným. V případech § 6 odst. 3 o. s. ř. bude třeba rozlišovat případy, kdy se řízení zahájeného prokurátorem osoba, za kterou prokurátor návrh podal, aktivně účastnila, a případy, kdy se řízení aktivně ještě nezúčastnila. Dovoluje-li totiž zákon prokurátorovi v případě, kde toho vyžaduje ochrana zájmů státu nebo pracujících, aby učinil sám návrh na zahájení řízení za navrhovatele, pak musí být prokurátorovi dovoleno, aby tam, kde se ještě navrhovatel aktivně nezúčastnil řízení, sám učinil též návrh na záměnu účastníka na místě navrhovatele. Přirozeně i zde musí se změnou souhlasit odpůrce navrhovatele. Není však třeba, aby v tomto případě souhlasil i nový navrhovatel (žalobce). V tomto případě jeho souhlasu není třeba, protože návrh za něj činí prokurátor, který k zahájení řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř. rovněž nepotřebuje souhlasu navrhovatelova. Tam však, kde se po zahájení řízení k návrhu prokurátor-navrhovatel činně účastnil již řízení, tam již prokurátor nemůže tento návrh sám učinit. Mohl by jej učinit jen společně s navrhovatelem (žalobcem) nebo s jeho výslovným souhlasem. To proto, že v tomto případě se již navrhovatel ujal svého postavení v řízení a je dále jen on navrhovatelem oprávněným k dispozitivním úkonům, nikoliv již prokurátor. Ten sice může vzít svůj návrh na zahájení řízení zpět, ale jen s tím účinkem, že sám přestává být účastníkem řízení podle § 6 odst. 3 o. s. ř., nikoliv s účinkem pro navrhovatele.



e) Vedlejší účastník nemůže sám disponovat s řízením, tedy ani nemůže navrhnout záměnu účastníků řízení. Tím by nepomáhal účastníku, ke kterému přistoupil k vítězství v projednávané věci, jak to žádá § 416 o. s. ř. To nemůže učinit ani tehdy, má-li postavení nerozlučného společníka v rozepři podle § 418 odst. 3 o. s. ř., neboť nerozlučný společník není oprávněn sám k dispozitivním úkonům, leda s výslovným souhlasem všech nerozlučných společníků (§ 414 odst. 3 o. s. ř.). Proto ani vedlejší účastník s postavením nerozlučného společníka v rozepři nemůže sám učinit návrh na záměnu účastníků; může tak učinit jen s výslovným souhlasem všech nerozlučných společníků.

f) Záměna účastníků řízení je tedy záležitostí všech účastníků řízení. Proto se žádá souhlas odpůrcův.

Z této zásady lze připustit jen jedinou výjimku. Je-li navrhována záměna účastníků proto, že během řízení došlo právním úkonem ke změně v osobě oprávněného nebo zavázaného, např. k postupu pohledávky, nemůže účastník, který skutečnost, že k postupu došlo, doznává, takže tato skutečnost není pochybná, svůj souhlas odepřít jen proto, aby dosáhl pro sebe příznivého rozhodnutí ve věci z důvodu nastalého nedostatku věcné legitimity. Odpírání souhlasu by tu bylo zneužíváním práva.

Z toho plyne závěr, že zásadně je k záměně účastníků třeba souhlasu odpůrce a že návrh účastníka stačí jen tam, kde odepření souhlasu druhého účastníka k podání návrhu na povolení záměny by se jevílo jako zneužití práva za účelem poškození druhého účastníka.

g) Jinak se jeví otázka, zda je též potřebí souhlasu třetí osoby, která má do řízení vstoupit. Řekli jsme, že třetí osoba nemá práva učinit návrh na záměnu dosavadních účastníků, protože toto právo přísluší jen účastníkům řízení. Něco jiného však je, zda může být v řízení pokračováno s třetí osobou bez jejího souhlasu. Důvodová zpráva uvádí, že dosavadní účastník i nový účastník musí tuto záměnu souhlasně žádat. V tomto směru je třeba důvodovou zprávu upřesnit.

Nutno totiž rozlišovat dva případy:

aa) Předně případ, kdy do řízení má vstoupit nový žalobce. V tomto případě je nutné, aby třetí osoba, která má do řízení vstoupit jako nový žalobce, se záměnou výslovně souhlasila. Ani účastníci ani soud nemohou třetí osobě vnutit postavení žalobce v řízení. Takový postup by odporoval zásadě dispoziční, která dává žalobci oprávnění uplatňovat nárok podle svého uvážení. Výjimka platí jen v případě, kde návrh na záměnu učinil podle § 6 odst. 3 o. s. ř. prokurátor, jak bylo výše dovozeno.

bb) Má-li však do řízení vstoupit nový žalovaný, je situace zcela jiná. K zahájení řízení není nikdy souhlasu žalovaného zapotřebí. Není proto potřebí ani souhlasu třetí osoby, která má vstoupit do řízení jako nový žalovaný.

Je tedy důvodová zpráva správná, jen pokud se týče vstupu nového žalobce do dosavadního řízení.



h) Je třeba ještě uvažovat o tom, zda a popř. do kdy je možné návrh na záměnu účastníků vzít zpět a zda je možné odvolat souhlas se záměnou.

Jak návrh na záměnu tak i souhlas se záměnou se týkají věci samé. Nejde však o návrh na zahájení řízení. Proto tu nemůže přicházet v úvahu ustanovení § 73 o. s. ř. Jde o dispozitivní úkony svého druhu, které je možno vzít zpět nebo odvolat, ovšem jen do té doby, než o nich soud rozhodl. Pozdější jejich odvolání je neúčinné.

ch) O otázce, zda je možné navrhnout a povolit záměnu účastníka i ve stoli druhé, bude pojednáno až v oddílu pojednávajícím o účincích, které vyvolává změna účastníků řízení v nejširším smyslu pojmaná. To proto, že odpověď na tuto otázku lze spolehlivě nalézt jen s přihlédnutím k účinkům změny účastníka řízení.

i) Rozhodnutí o povolení záměny účastníka je rozhodnutím, které se netýká věci samé, které má na mysli § 148 o. s. ř. Proto se rozhodnutí děje formou usnesení. Toto usnesení se však netýká pouze vedení rozepře. Je tudíž soud tímto rozhodnutím vázán a je proti němu zásadně přípustná stížnost.

j) Stížnost proti usnesení o záměně jsou zásadně oprávněni podat účastníci a prokurátor (§ 174 a § 196 o. s. ř.).

Záměna znamená, že na místo dosavadního účastníka vstoupí osoba třetí. Povolením záměny se stane třetí osoba buď žalobcem nebo žalovaným. V tomto případě třetí osoba, která se povolením záměny stává žalobcem, je oprávněna k podání stížnosti do tohoto usnesení, protože rozhodnutí o povolení záměny se přímo dotýká jejího práva dispozičního (§ 5 o. s. ř.). Stane-li se třetí osoba žalovaným, rozhodnutí soudu o povolení záměny se jejich práv přímo nedotýká. Třetí osoba totiž nemá práva rozhodovat o tom, zda může být žalována či nikoliv. Jinak třetí osoby nejsou účastníky úseku řízení o povolení záměny, protože se tu nerozhoduje o jejich právech nebo povinnostech. Proto se jim usnesení, kterým se žádaná záměna nepovoluje, nedoporučuje.

Pokud jsme zde uvažovali o oprávnění ke stížnosti, měli jsme na mysli formální legitimaci k podání stížnosti. Tuto legitimaci mají účastníci, prokurátor a třetí osoba, jestliže po povolení záměny se má stát žalobcem.

Máme-li však na mysli věcnou legitimaci ke stížnosti, o které mluví § 179 odst. 1 (§ 196) o. s. ř., pak se ukáže, že věcně oprávněné jsou výše uvedené osoby při povolení záměny jen zcela výjimečně. Věcně oprávněným je účastník jen tehdy, jestliže napadané rozhodnutí vyznělo v jeho neprospěch. To znamená, že oprávný prostředek může podat jen ten, jehož návrhu nebylo vyhověno. Je-li zásadním předpokladem pro povolení záměny v osobě účastníka návrh účastníka a souhlas odpůrce a třetí osoby, která má do řízení vstoupit na místo žalobce, pak, jsou-li tyto předpoklady splněny, nevznělo rozhodnutí, kterým byla záměna povolena, v neprospěch žádného z účastníků. Proto nemohou mít tyto osoby ani právního zájmu na změně nebo zrušení vydaného rozhodnutí, takže nemají věcné legitimace k podání stížnosti do usnesení povolujícího zámě-



nu podle jejich návrhu, resp. s jejich souhlasem. Jen tehdy, když by soud vydal usnesení o povolení záměny bez návrhu účastníka nebo bez souhlasu odpůrce a třetí osoby, která má vstoupit na místo žalobce, mohou takové osoby podat stížnost proti usnesení o povolení záměny. Tento případ bude praktický jen v těch případech, kde se účastník bránil záměně a jeho bránění se jevílo jako zneužívání práva souhlasu ke škodě svého odpůrce.

k) Třetí osobou, která má vstoupit do řízení, může být pojmově jen osoba rozdílná od účastníků řízení. Třetí osobou může být i vedlejší účastník, který přistoupil k některému účastníku.

Není také vyloučeno, aby vystupující účastník přistoupil k nově vstupujícímu účastníku jako vedlejší účastník, jestliže bude dán právní zájem vystupujícího účastníka na tom, aby nově vstupující účastník v řízení zvítězil. Tak tomu může být např., jestliže se věcná legitimace změnila po zahájení řízení právním úkonem, postupem, a postupitel odpovídá za dobytost pohledávky apod.

### III.

#### ÚČINKY, KTERÉ VYVOLÁVÁ ZMĚNA ÚČASTNÍKA ŘÍZENÍ

A. Změna účastníka řízení je právě tak jako instituce účastníka řízení ryzí institucí procesní. Znamená, že na místo dosavadního účastníka vstupuje do řízení nový účastník. Vstup nového účastníka do zahájeného již řízení nevyvolává vždy stejné účinky procesní i hmotněprávní.

Změna účastníka ze zákona, a to ať samočinná nebo nastalá po určitém procesním úkonu, má zásadně pro nastupujícího účastníka za následek procesní právní nástupnictví. Procesní právní nástupnictví, tzv. procesní sukcese, je tu tehdy, když za dosavadní procesní subjekt (sukcedenta) nastupuje nový procesní subjekt (sukcesor), přičemž dosavadní procesní subjekt vystupuje z procesu a všechna jeho dosavadní práva a povinnosti procesní přecházejí na nový procesní subjekt tak, že proces zůstává jediným a jednotným. To znamená, že sukcedentova procesní práva a povinnosti přecházejí na sukcesora, který proto přejímá proces v tom stavu, v jakém se nacházel v době sukcese.

Procesní právní nástupnictví se projevuje tak, že všechny procesní účinky zahájeného řízení zůstávají zachovány, že se na nich nic nemění. Trvá tedy založená příslušnost a soud nemůže otázku příslušnosti zkoumat ani z úřední povinnosti ani k námitce žalovaného (§ 14 o. s. ř.). Účinek zahájení řízení (litispence) je založen okamžikem zahájení řízení, to je okamžikem, kdy došel soudu návrh na zahájení řízení. Soud může po změně účastníka řízení zkoumat jen otázku existence těch procesních podmínek, které je povinen zkoumat během celého řízení. Může proto zkoumat otázku způsobilosti být účastníkem řízení a otázku procesní způsobilosti nového účastníka, otázku pravomoci apod. Procesní úkony dosavadního účastníka je třeba považovat



za procesní úkony nového účastníka. Dosavadní přednesy i nabídnutí důkazů podržují svou účinnost. Nový účastník má přirozeně právo tyto přednesy svého předchůdce doplnit, opravit i odvolat, právě jako může nabízet další důkazy. Toto právo není ovšem nic specifického pro změnu účastníka, protože i předchůdce, kdyby se řízení dále účastnil, mohl by tak učinit. Dispozitivní úkony dřívějšího účastníka jsou dále účinné a pro nového účastníka stejně závazné, jako byly závazné pro předchůdce. Může proto nový účastník tyto úkony odvolat jen v tom případě, kdyby tak mohl učinit i dřívější účastník. Tvoří tedy zásadně při změně účastníka ze zákona dosavadní řízení s řízením následujícím po nastalé změně jeden celek. Jde o jediné řízení, ve kterém se pouze vyměnili účastníci. Proto se i otázka nákladů řízení posuzuje tak, jakoby k žádné změně nedošlo. Rozhodné tu je, který z účastníků měl nakonec úspěch ve věci, rozhoduje jeho sociální a třídní profil. Za zavinění nebo náhodu, které postihly dřívějšího účastníka a které způsobily odpůrci náklady odpovídá procesní nástupce jako za zavinění vlastní anebo za náhodu jemu se přihodivší.

Osvobození od soudních poplatků a záloh se vždy posuzuje podle osobních poměrů toho, kdo o osvobození žádá. Proto se osvobození povoluje jen určité osobě (ať fyzické nebo právnické) a toto osvobození končí změnou účastníka osvobozeného např. jeho smrtí nebo zánikem právnické osoby, které bylo osvobození povoleno. Nepřechází tedy osvobození od poplatků a záloh na procesního právního nástupce účastníka; nový účastník musí sám žádat o osvobození, jestliže chce takového dosáhnout.

Byl-li osvobozený dřívější účastník zastoupen soudem ustanoveným zástupcem (§ 142 o. s. ř.), pak okamžikem změny, např. smrtí účastníka nebo zánikem právnické osoby, zaniká i zákonné zmocnění udělené úředně stanovenému zástupci a je třeba na dřívějšího účastníka hledět tak, jakoby nebyl zastoupen zmocněncem s procesní plnou mocí.

Hmotněprávní účinky spojené se zahájením řízení zůstávají i po změně účastníka řízení zachovány. Posuzuje se tedy promlčení, prekluze i prodlení zavazného podle okamžiku zahájení řízení a nastalá změna účastníka řízení nemá na posuzování těchto účinků vliv. To platí v případech změny účastníka ze zákona, pokud tyto otázky mohou přicházet v úvahu. Platí to tedy nejen při změně nastalé z důvodů univerzální sukcese, ale i v případě změny z důvodu pravomocného zabavení peněžitě pohledávky a platu, odepsání z účtu, zabavení pohledávky ze směnek a jiných cenných papírů, zabavení jiných majetkových práv a nařízení exekuční likvidace. Důvod toho spočívá v tom, že nastalá změna nemá vliv na hmotněprávní poměr, který je předmětem řízení, takže z tohoto hlediska jde o tutéž věc. Výjimku z uvedeného pravidla zde tvoří změna ze zákona nastávající podle § 425 odst. 3 o. s. ř. Jde o zvláštní případ změny ze zákona, ve kterém nenastává procesní sukcese. U této změny je v podstatě podobná situace jako u záměny z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace. Zde nejde o tutéž věc, také nejde o hmotněprávní právní



nástupnictví, a proto nemůže jít ani o procesněprávní nástupnictví. Jde o dvě různé věci, a proto účinky zahájení řízení ohledně druhé věci se nemohou řídit okamžikem dojití návrhu na zahájení řízení (žaloby) k soudu, nýbrž až dojitím návrhu žalobce na vydání nového platebního rozkazu k soudu. Podáním tohoto návrhu žalobcem zaniká řízení ohledně prvního žalovaného, a proto má též nárok na náhradu nákladů, protože k zániku tohoto řízení došlo zaviněním žalobce.

B. Při záměně účastníka není situace jednoznačná. Zde záleží na tom, zda k záměně účastníka došlo z důvodu singulární sukcese nebo zda k ní došlo z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace dosavadního účastníka řízení.

1. Došlo-li k záměně účastníka z důvodu hmotněprávní singulární sukcese, je v dalším řízení uplatňován též nárok resp. závazek pouze s tím rozdílem, že právním úkonem stran se změnil oprávněný nebo zavázaný. V takovém případě hmotněprávní sukcese vyvolává nutně i sukcesi procesní. Dosavadní subjekt rozhodnutím soudu z procesu vystupuje a na jeho místo nastupuje subjekt nový, který dále v řízení pokračuje na místě dosavadního subjektu tak, že dosavadní sukcedentova práva a povinnosti přecházejí na sukcesora. Např. původně uplatněný nárok z důvodu nedoplatku kupní ceny byl za řízení postoupen třetí osobě, která rozhodnutím soudu vstoupí do řízení za současného propuštění dosavadního žalobce. Singulární sukcese zde musí mít za následek procesní sukcesi, protože nadále jde v procesu o nárok z nedoplatku kupní ceny žalovaného právnímu předchůdci žalobce. Skutečnost, že nyní žalobce uplatňuje na něj postoupený nárok na tom nic nemění.

2. Naproti tomu při nedostatku věcné legitimace, který tu je již v okamžiku zahájení řízení, je věc podstatně jiná. Tam nejde o věc, která byla během řízení převedena na jinou osobu, tam jde o zcela jinou věc. Věc, např. nárok na náhradu škody, je tu individualisována nejen právním důvodem, nýbrž též stranami hmotně právního poměru, oprávněným a zavázaným. Jiný právní důvod nebo jiný hmotně právní subjekt znamená vždy, že jde o jinou věc, o jiný nárok nebo závazek. Změna právního důvodu mezi týmiž účastníky proto znamená změnu návrhu, nebo-li uplatnění jiného nároku. Stejně tak i subjektivní změna znamená vždy v takovém případě uplatnění jiného nároku, jinou žalobu. Změní-li se tedy v námi uvedeném příkladu nárok na náhradu škody právní důvod tak, že se nadále požaduje zaplacení z důvodu nedoplatku kupní ceny, jde o jiný nárok. Stejně tak, jestliže se původně nárok na náhradu škody požadoval od osoby A, a později se požaduje od osoby B. Tu nejde o totožnou věc, což je patrné z toho, že zahájení řízení o věci proti A nevádí dalšímu zahájení řízení proti B. Povolí-li tedy soud záměnu žalovaného A za nově žalovaného B, jde nadále o zcela jinou věc samu. Musí proto povolením záměny skončit procesně právní poměr osoby A a vzniknout úplně nový procesně právní poměr osoby B, který je na procesně právním poměru osoby A zcela nezávislý. Tato



naprostá nezávislost těchto procesně právních poměrů na sobě má za následek, že nemůže nastat procesní sukcese, nový účastník nemůže vstoupit v práva dřívějšího účastníka, i když se v zahájeném řízení dále pokračuje. Mezi těmito procesně právními poměry není žádné jiné souvislosti než té, že časově následují za sebou v jediném řízení.

3. Z řečeného plyne, že v případě záměny účastníka z důvodu následného nedostatku věcné legitimace (z důvodu singulární sukcese) nastává zásadně i sukcese procesní, kdežto při počátečním nedostatku věcné legitimace k procesní sukcesi nedochází.

4. Účinky záměny se projevují jednak v poměru k dosavadním účastníkům, kteří z řízení vystupují, jednak k účastníkům, se kterými se po povolené záměně dále v řízení pokračuje.

Účastník, který z řízení vystupuje z důvodu nastalé singulární sukcese, má stejnou posici jako účastník, který byl nahrazen v řízení při změně účastníka ze zákona. Zaniká jeho procesně právní poměr se všemi účinky zahájení řízení. Tento zánik procesně právního poměru nastalý vystoupením dosavadního účastníka z řízení nemá však stejnou povahu jako zánik nastalý zpětvzetím návrhu. Kdežto při zpětvzetí návrhu se má za to, že navrhovatel nikdy takový návrh nepodal, při vystoupení z důvodu následného nedostatku věcné legitimace je naopak předpokladem záměny, že navrhovatel takový návrh podal.

Naproti tomu u účastníka, který z řízení vystupuje z důvodu počátečního nedostatku věcné legitimace, sice povolenou záměnou také nastane zánik jeho procesně právního poměru, ale tento zánik má stejné účinky jako má zpětvzetí návrhu, jemuž soud přiznal účinnost podle § 73 o. s. ř. Má se za to, že návrh ohledně tohoto účastníka podán nebyl. Jaké to má důsledky nákladové, bude rozvedeno níže.

Jde-li při záměně o procesní právní nástupnictví (tedy při následném nedostatku věcné legitimace), jsou účinky záměny, a to jak procesně právní tak i hmotněprávní u účastníků, kteří v řízení pokračují, stejné, jako bylo uvedeno výše při změně účastníků ze zákona.

U záměny, ve které nenastává procesní sukcese, je řízení mezi novým účastníkem a dosavadním účastníkem zahájeno teprve okamžikem povolení záměny, to je okamžikem, kdy bylo usnesení o povolení záměny účastníkům doručeno. V těchto řízeních máme tedy dvojí zahájení řízení. Jednak zahájení řízení podáním návrhu na zahájení řízení (žaloby) u soudu (§ 41 odst. 2 o. s. ř.) mezi původními účastníky, jednak zahájení řízení nastalé doručením usnesení o povolení záměny účastníkům mezi novými účastníky. Tato zvláštní situace je způsobena tím, že jde vlastně o dvě zcela různá řízení spojená v jednom řízení. Soud nemůže znovu zkoumat svou příslušnost z úřední povinnosti, protože rozhodnutím o povolení záměny z důvodu věcné legitimace se pustil do jednání ve věci samé (§ 54 odst. 1 o. s. ř.). Pokud jde o účastníka, musíme rozlišovat:



Vstoupil-li do řízení nový žalobce, nemůže otázku příslušnosti soudu vůbec uvést na přetřes. Souhlas se vstupem do řízení již zahájeného přijal ten soud, který původní řízení zahájil jako soud příslušný pro sebe. Nemůže proto žádat, aby soud takové zahájené řízení snad postoupil jinému soudu, např. soudu sídla právnické osoby podle § 408 o. s. ř. Pokud by tu byly podmínky, mohl by jen navrhnout delegaci jiného soudu. Ani dosavadní žalovaný nemůže po zahájení řízení s novým žalobcem namítat nepříslušnost. Svým souhlasem se změnou pustil se do jednání ve věci samé již před novým zahájením řízení, a mimo to tímto souhlasem dal jasně najevo, že souhlasí, aby se pokračovalo u toho soudu, u kterého již bylo předchozí řízení zahájeno. Trvá tedy v tomto případě příslušnost podle § 14 o. s. ř.

Jiná je však situace, vstoupí-li do řízení nový žalovaný. Jeho souhlasu k změně není třeba. Řízení se proti němu zahájí doručením usnesení o povolení záměny do jeho vlastních rukou, a to i proti jeho vůli. Proto může týž při prvním procesním úkonu, který mu přísluší, než se pustí do jednání ve věci samé, namítat nepříslušnost soudu (§ 55 odst. 1 o. s. ř.). Při jiném výkladu by byl nový žalovaný zbaven tohoto svého práva a byla by tak porušena zásada rovnosti účastníků.

Jinak však jsou se zahájením řízení nastalým okamžikem doručení usnesení o povolení záměny účastníkům spojeny jak procesněprávní tak i hmotněprávní účinky spojené se zahájením řízení podle § 41 o. s. ř. Jak otázka litispence, tak i otázka promlčení, prekluze a prodlení se tedy vždy posuzují podle okamžiku doručení usnesení o povolení záměny. O nějaké zpětné účinnosti tohoto zahájení řízení k datu původního zahájení řízení nemůže být řeči, protože jde o dvě zcela různé věci, o rozdílné nároky, které byly uplatněny u soudu v různé době. Prvý nárok byl uplatněn podáním žaloby u soudu, druhý nárok byl uplatněn teprve povolením záměny.<sup>1)</sup>

Je-li povolena záměna účastníka, jsou tu vlastně dva procesy v jednom řízení. Výsledky prvního procesu zůstávají zachovány pro druhý proces, ve kterém se jich může použít, pokud to odpovídá procesní situaci a pokud jejich

<sup>1)</sup> To zřejmě nepochopil *Luděk Mach* ve své již citované glosse: „Může dojít k promlčení práva při záměně účastníků podle § 415 o. s. ř.“, uveřejněné v *Právniku* 1957, str. 745 a násl., když dochází k názoru, že při záměně účastníků zpravidla žalovaný nebude mít možnost úspěšně namítat, že před záměnou, ale po zahájení řízení došlo k promlčení. Nehledíme-li k jím uváděnému prvnímu příkladu, který vůbec není záměnou podle § 415 o. s. ř., nýbrž změnou účastníka ze zákona, a to změnou samočinnou — jde o zánik právnické osoby —, jeho pokus odůvodnit, že při záměně nebude mít zpravidla žalovaný možnost úspěšně namítat, že došlo po zahájení řízení, ale před povolením záměny k promlčení, tvrzením, že je podle § 97 obč. zák. nerozhodné pro promlčení, proti komu byla žaloba žalobcem podána, je naprosto nesprávný. Domáháním se nároku podle § 97 obč. zák. se rozumí jeho uplatnění proti hmotně zavázanému a nikoliv snad proti komukoliv, tedy i proti osobě nezavázané. Při promlčení nezáleží na interní vůli oprávněného domáhat se svého nároku, nýbrž na jejím procesním projevu, to je na podané žalobě. A u ní je pouze rozhodné, proti komu byla tato žaloba podána. Jen je-li podána proti zavázanému, byl nárok řádně uplatněn. Na tom nemůže nic změnit ani povolená záměna účastníka.



výsledek nebyl dalším řízením opraven. Nový účastník není v žádném směru vázán procesními úkony dřívějšího účastníka.

5. Je třeba rozřešit otázku, zda je možné navrhnout a povolit záměnu jen v řízení ve stolici první nebo zda lze tak učinit i v řízení ve druhé stolici.

Proti přípustnosti záměny ve druhé stolici se namítá, že by po připuštění záměny jednal odvolací soud o jiné věci, než o které jednal soud stolice první.<sup>2)</sup>

Správná odpověď na tuto otázku závisí na tom, zda záměna vyvolává procesní právní nástupnictví nebo zda takové procesní právní nástupnictví nevyvolává.

Záměna, kterou soud povolil z důvodu singulární sukcese nastalé během zahájeného řízení, vyvolává procesní právní nástupnictví osoby, která nově do procesu vstupuje. To znamená, že vstupující osoba přejímá práva a povinnosti svého předchůdce, takže zahájení řízení se v tomto případě připíná k okamžiku dojití návrhu na zahájení řízení k soudu. Jde tu o jediné a jednotné řízení, a situace je tu stejná jako u změny účastníka z důvodu universální sukcese. Při této změně účastníka nemůže nastat pochybnost v tom směru, že důvod pro takovou změnu může nastat i během odvolacího řízení (smrt účastníka, zánik právnické osoby atd.). Stejně tak může nastat během odvolacího řízení i případ singulární sukcese. V případě singulární sukcese nepovažujeme subjektivní změnu oprávněného nebo zavázaného za skutečnost, která by měla za následek změnu uplatněného nároku. Proto je tu situace úplně stejná jako při universální sukcesi. Povolením záměny ve druhé stolici nejedná odvolací soud o jiné věci než jednal soud stolice první. Opačný názor, že po povolení záměny jde o jinou věc, by vedl ke zcela neudržitelným důsledkům, které by byly v rozporu s hmotněprávním stavem způsobeným singulární sukcesí.

Jinak tomu je však v případech, kde jde o počáteční nedostatek věcné legitimace. Tam povolením záměny dochází k uplatnění jiné věci než byla uplatňována mezi původními účastníky. Uplatnění této věci je procesně teprve zahájeno okamžikem povolení záměny, tj. tedy doručením povolujícího usnesení účastníkům. Řízení však může být mezi určitými procesními subjekty zahájeno, nejde-li o výjimečný případ procesního právního nástupnictví, jen ve stolici první. Jako nelze podat novou žalobu přímo u odvolacího soudu, tak nelze ani povolením záměny přivodit obdobnou situaci. Proto záměna účastníka podle § 415 o. s. ř. z důvodu nedostatku počáteční věcné legitimace není ve druhé stolici možná.

6. Povolením záměny vystupuje dosavadní účastník z řízení. Tímto vystoupením je pro dosavadního účastníka zahájená věc úplně vyřízena. Vzniká proto otázka, jak má být rozhodnuto o dosud vzniklých nákladech řízení. Tato otázka činí potíže, protože máme co činit se dvěma subjekty, buď na straně žalobce nebo na straně žalovaného, kteří v řízení nestojí vedle sebe jako spo-

<sup>2)</sup> Srov. Komentář k občanskému soudnímu řádu, II. díl, str. 669.



lečníci v rozepři, nýbrž kteří stojí v řízení za sebou. Jeden vystupuje v jedné části řízení, druhý v druhé části téhož řízení. Pro tento případ nemáme výslovného ustanovení zákona o nákladech řízení, ale ani ustanovení o nákladech řízení obsažená v dílu sedmém v první části o. s. ř. s takovou situací zřejmě nepočítají.

Musíme tu rozlišovat jednak případy singulární sukcese za řízení, jednak případy počátečního nedostatku legitimace některého účastníka.

a) Nastal-li případ záměny z důvodu singulární sukcese, pak se nám jeví otázka nákladů takto:

Ať vystoupil žalobce nebo žalovaný z řízení, pokračuje nový účastník na jejich místě, protože po povolení záměny uplatňuje žalobce obsahově stejný nárok a jde proto o jediné a jednotné řízení. Konečný výsledek podle rozhodnutí ve věci samé zde bude rozhodný i pro řešení otázky nákladů řízení. Zvítězí-li žalobce nebo žalovaný, má nárok na náklady řízení bez ohledu na to, zda jde o účastníky dosavadního nebo o účastníka nového. Vypořádání se stran nákladů mezi původním a novým účastníkem je jejich vnitřní záležitostí, je věcí jejich dohody při hmotněprávní změně.

V těchto případech tedy není a nemůže být vystoupení některého z účastníků z řízení důvodem pro samostatné rozhodování o nákladech řízení vystoupivšího účastníka podle § 137 o. s. ř.

b) Vystoupí-li z řízení žalobce nebo žalovaný z důvodu počátečního nedostatku legitimace, je zřejmé, že žalobce nesprávně žaloval buď proto, že si osoboval legitimaci, kterou neměl, nebo tvrdil legitimaci žalovaného, ačkoliiv týž nebyl legitimován. Žalobce s tvrzeným svým nárokem v tomto úseku řízení vždy podlehl, i když nedošlo dosud k rozhodnutí ve věci samé. Usnesením soudu, kterým se připouští záměna v osobě účastníka řízení a vystoupením dosavadního účastníka z řízení, je pro dosavadní účastníky věc zcela vyřízena. Věc je tu podobná zpětyzetí návrhu. Proto je žalobce, který tuto situaci způsobil tím, že podal žalobu, povinen nahradit žalovanému všechny dosavadní náklady řízení.

Je ovšem možné, aby soud při rozhodování o nákladech při záměně účastníků použil i ustanovení § 130 o. s. ř. a aby uložil žalovanému, aby nesl bez nároku na náhradu své dosavadní náklady, jsou-li tu důvody zvláštního zřetele hodné. Zde bude možno plně použít třídního hlediska.

I při záměně účastníků je samozřejmě možné použít § 132 o. s. ř. všude tam, kde vznikly náklady dosavadního řízení náhodou, která se přihodila žalovanému, nebo které vznikly dokonce jeho vinou. V tomto případě je možné snížit o tyto náklady náhradu nákladů, které má zaplatit žalobce žalovanému, nebyly-li ovšem přiznány samostatným usnesením.

Pokud jde o osvobození od soudních poplatků a záloh a ustanovení zástupce, platí tu totéž, co bylo řečeno výše.



О перемене стороны в гражданском процессе говорим тогда, когда вместо прежней стороны вступит в процесс другое лицо в качестве новой стороны. Эта перемена возможна логически только в процессе, возбужденном по ходатайству стороны, но не в процессе, возбужденном по инициативе суда.

Гражданский процессуальный кодекс не урегулировал вопроса о перемене в общей форме. Он содержит только несколько специальных постановлений. В результате этого возникают значительные сомнения, отражающиеся не только в скромной литературе, опубликованной у нас до сего времени по этому вопросу, но и в особенности в практике.

Эта работа касается только перемены стороны в производстве по постановлению решения по существу дела, где лежит центр тяжести всего вопроса. Перемена стороны в производстве по принудительному взысканию будет посвящена самостоятельная статья.

В работе рассматриваются прежде всего случаи, когда перемена стороны имеет место, далее как эта перемена происходит и, наконец, какие последствия влечет за собой такая перемена как с процессуальной, так и материально-правовой точек зрения.

В первом разделе мотивируется то положение, что перемена стороны в производстве по постановлению решения по существу может иметь место как по основаниям материального права, так и по основаниям процессуального права. Согласно материальному праву основанием для перемены стороны являются случаи универсального правопреемства и случаи ему подобные и могут быть основанием для перемены стороны случаи преемства в отдельном правоотношении. В чисто личных правоотношениях, которые в результате смерти управомоченного или обязанного принципиально прекращаются, перемена стороны происходит только в совершенно исключительных случаях там, где закон это допускает. Это имеет место в производстве о недействительности брака, при установлении отцовства, при оспаривании отцовства генеральным прокурором, в производстве об установлении наличия или отсутствия брака, в отношении авторских прав и в отношении прав, вытекающих из закона об изобретениях, открытиях и рационализаторских предложениях. Согласно процессуальному праву перемена стороны может произойти в случае недостатка материально-правовой легитимации, в случае вошедшего в законную силу ареста денежного требования и заработной платы, в случае принудительного исполнения в форме списания со счета, ареста требований по векселям и другим ценным бумагам, в случае ареста других имущественных прав и в случае предписания принудительной ликвидации.

Во втором разделе указывается, что перемена стороны происходит или прямо на основании закона, или на основании решения суда. Перемена на основании закона происходит или автоматически, или только после совершения процессуального действия управомоченного лица, но конечно без какого бы то ни было постановления решения суда о допустимости перемены.

а) Прямо на основании закона автоматически происходит перемена в следующих случаях:

В случае смерти стороны в имущественно-правовых делах, в случае смерти сторон в делах пенсионного обеспечения, в случае прекращения существования юридического лица в имущественно-правовых делах, если был установлен правопреемник юридического лица, прекратившего свое существование, в случае конфискации имущества или вещи, в случае вошедшего в законную силу ареста денежного требования или заработной платы, если во время производства, возбужденного взыскателем против субдолжника, принудительное исполнение было отменено, при тех же условиях в случае принудительного исполнения в форме списания со счета, в случае принудительного взыскания в форме ареста требования по векселю или по другой ценной бумаге и при принудительном взыскании, обращении на другие имущественные права, и, наконец, при отмене принудительной ликвидации, если ликвидатор перед этим возбудил процесс от имени ликвидационной массы.



б) Прямо на основании закона, но после процессуального действия управомоченного лица, перемена происходит в следующих случаях:

В случае недействительности брака, если один из супругов умер, в случае установления отцовства, если истец или ответчик умер, в случае оспаривания отцовства генеральным прокурором, если все легитимированные лица умерли, в случае определения наличия или отсутствия брака, если один из супругов умер, в случае личных авторских прав, если автор умер, в случае личных прав, вытекающих из закона об изобретениях, открытиях и рационализаторских предложениях, если управомоченный умер, в приказном производстве, если по состоявшемуся отзыве истца сделал заявление о выдаче судебного приказа против другого лица, в случае ареста денежного требования или заработной платы, если еще до этого было возбуждено производство по ходатайству должника, при тех же условиях в случае принудительного взыскания в форме ареста денежного требования по векселям и другим ценным бумагам и в случае принудительного взыскания, обращенного на другие имущественные права, и, наконец, в случае принудительной ликвидации, если производство было возбуждено до предписания принудительной ликвидации по ходатайству должника.

в) Перемена стороны на основании решения суда имеет место, если налицо недостаток активной или пассивной материально-правовой легитимации, а именно, или недостаток, имевшийся налицо еще при возбуждении производства, или недостаток легитимации, наступивший в течение производства как последствие преемства в отдельном правоотношении. Эту перемену стороны, разрешенную решением суда, называем заменой.

Замену следует отличать от одного только исправления названия стороны, которое имеет место в случае, когда сторона ошиблась в обозначении стороны производства. Далее следует отличать замену от уточнения стороны, которое имеет место в случаях, когда согласно материальному праву стороной в процессе является субъект определенного правоотношения, которого нельзя точно индивидуализировать, если этот субъект дополнительно станет определенным, например неизвестные лица, участвующие в правоотношении, станут известными.

Замена возможна только в производстве согласно главе одиннадцатой второй части ГПК. Однако даже во всех случаях согласно указанной главе замена не является возможной. Она невозможна в вексельном и чековом производстве. Далее она невозможна в самом приказном производстве, т. е. с момента издания судебного приказа до его отмены во время поданным отзывом. Однако после отмены судебного приказа замена возможна. В производствах, производимых согласно главе одиннадцатой, замена возможна только в производстве по установлению отцовства в отношении ответчика; она невозможна в производстве по неохраемым арендам, так как здесь речь идет уже о том, остается ли изданный приказ в силе, или он отменяется.

Замену возможно разрешить по ходатайству истца или ответчика. Но условием разрешения замены является согласие противной стороны. Согласия стороны не требуется только в случае, когда приобретение согласия означало бы злоупотребление правом. Согласие третьего лица необходимо только в случае, когда оно должно вступить в процесс в качестве истца. Прокурор может сделать предложение о замене, если подал заявление о возбуждении процесса согласно ч. 3 § 6 ГПК. В таком случае согласие истца и ответчика необходимо только в случае, если они принимают активное участие в процессе. Однако согласия третьего лица здесь ни в каком случае не требуется, а именно даже тогда, когда оно должно стать истцом. Подобный участник не имеет права ходатайствовать о замене; если он занимает положение нераздельного соучастника, он может возбудить ходатайство только с прямого согласия всех нераздельных соучастников.

Решение о замене принимается в форме определения, подлежащего обжалованию. Формально легитимированы для обжалования стороны и прокурор; в случае разрешения замены — и новый истец. Однако при разрешении замены стороны и новый истец будут в ма-



териально-правовом отношении легитимированы только в исключительных случаях, а именно в случаях, когда для разрешения замены согласие противной стороны не требуется.

В третьем разделе излагаются последствия перемены стороны в наиболее широком смысле. Перемена согласно закону принципиально имеет своим последствием процессуально-правовое преемство, так что последствия, связанные с возбуждением процесса, а именно как материально-правовые, так и процессуально-правовые, сохраняются и в отношении нового участника. Процесс в данном случае является всегда единственным и единым. Таким образом, поскольку в таком случае выбывает сторона из процесса, например, лицо, против которого обращено принудительное взыскание, в производстве по иску к субдолжнику, его процессуально-правовое отношение, правда, прекращается, но не так, как если бы оно никогда в отношении его не возникло, а только так, что на его место вступает взыскатель.

Исключение составляет перемена ответчика согласно ч. 3 § 425 ГПК, где процессуально-правовое преемство не имеет места.

Замена стороны влечет за собой такие же последствия, как перемена стороны по закону, только при замене на основании преемства в отдельном правоотношении. Дело в том, что только в этом случае имеет место процессуальное правопреемство. В остальных случаях замены процессуальное правопреемство места не имеет. Это значит, что у выбывающего субъекта его выбытие из процесса влечет за собой такие же последствия, какие имеет снятие ходатайства о возбуждении процесса. У прежней и новой стороны разрешение замены означает предъявление нового права в прежнем производстве вместо прежнего права между другими сторонами. Поэтому последствия возбуждения процесса в этом случае возникают только с момента разрешения замены. По этим соображениям замену в таком случае возможно разрешить только в первой инстанции, тогда как замену на основании преемства в отдельном правоотношении, которое причиняет процессуальное правопреемство, возможно разрешить и во второй инстанции.

Вопрос об издержках производства очень прост в случае, когда замена вызывает процессуальное правопреемство. Здесь вопрос об издержках решается так же, как при перемене стороны по закону, то есть в соответствии с окончательными результатами дела. В случаях же, когда замена не вызывает процессуального правопреемства, вопрос об издержках выбывающей стороны необходимо решить на момент его выбытия из процесса, а у других сторон — в соответствии с результатами процесса по существу, по аналогии с § 134 ГПК.

## ZUSAMMENFASSUNG

Von dem Wechsel des Beteiligten (der Partei) im zivilrechtlichen Verfahren sprechen wir dann, wenn an die Stelle des bisherigen Beteiligten während des Verfahrens eine andere Person als neuer Beteiligter eintritt. Diese Veränderung der Subjekte ist begrifflich nur in auf Antrag eingeleiteten Verfahren möglich, nicht aber in Verfahren, welche aus Amtspflicht eingeleitet wurden.

Die Zivilprozeßordnung hat die Frage des Wechsels der Beteiligten nicht allgemein geregelt. Sie enthält nur einige spezielle Bestimmungen. Hierdurch werden ernste Zweifel hervorgerufen, welche sowohl in der über diese Frage veröffentlichten Literatur als auch insbesondere in der Praxis zutage treten.

Diese Arbeit befaßt sich hauptsächlich mit dem Wechsel von Beteiligten im Erkenntnisverfahren, wo der Schwerpunkt der ganzen Problematik liegt. Der Wechsel von Beteiligten im Exekutionsverfahren wird in einem selbständigen Aufsatz untersucht werden.



Die Studie befaßt sich in erster Linie mit der Frage, wann der Wechsel eines Beteiligten zustandekommt, weiters wie der Subjektwechsel zustandekommt, und schließlich, was für prozeßrechtliche und materialrechtliche Auswirkungen durch ihn hervorgerufen werden.

In dem ersten Abschnitt der Studie wird gezeigt, daß es im Erkenntnisverfahren zum Wechsel eines Beteiligten sowohl aus materiellrechtlichen als auch aus prozeßrechtlichen Gründen kommen kann. Nach materiellem Recht sind Gründe zum Wechsel von Beteiligten die Universal sukzession und ihr ähnliche Fälle, gegebenenfalls auch Fälle singulärer Nachfolgerschaft. In rein persönlichen Rechtsverhältnissen, welche grundsätzlich mit dem Tode des Berechtigten oder Verpflichteten untergehen, tritt der Wechsel von Beteiligten nur ganz ausnahmsweise ein, und zwar nur dort, wo es das Gesetz ausdrücklich zuläßt. Dies ist der Fall im Verfahren wegen der Nichtigkeit der Ehe, wegen Feststellung der Vaterschaft, wegen Anfechtung der Vaterschaft durch den Generalprokurator, im Verfahren wegen Feststellung des Bestehens oder Nichtbestehens der Ehe, bei Verfahren wegen Autorenanrechten und wegen Ansprüchen nach dem Gesetz über Erfindungen, Entdeckungen und Verbesserungsvorschläge. Nach dem Prozeßrecht kann der Wechsel eines Beteiligten bei Mangel an sachlicher Prozeßlegitimation, bei rechtskräftiger Pfändung einer Geldforderung oder des Gehalts, bei der Exekution durch Abschreibung von einem Konto, bei der Pfändung von Forderungen auf Grund von Wechseln oder anderen Wertpapieren, bei der Pfändung anderer Vermögensrechte und bei Anordnung einer Exekutionsliquidation eintreten.

Im zweiten Abschnitt der Studie wird gezeigt, daß der Wechsel eines Beteiligten entweder direkt aus dem Gesetze oder auf Grund gerichtlicher Entscheidung eintritt. Der Wechsel des Beteiligten aus dem Gesetz tritt entweder von selbst ein, oder erst nach einer Prozeßhandlung der berechtigten Person, jedoch ohne jedwede Entscheidung des Gerichts über die Zulässigkeit des Subjektwechsels.

a) Direkt aus dem Gesetz tritt der Wechsel eines Prozeßbeteiligten in folgenden Fällen von selbst ein:

Bei dem Tode eines Beteiligten in vormögensrechtlichen Sachen, beim Tode eines Beteiligten in Sozialversicherungsangelegenheiten, beim Untergang einer juristischen Person, wenn der Rechtsnachfolger dieser Person bestimmt ist, beim Verfall des Vermögens oder einer Sache, bei rechtskräftiger Pfändung einer Geldforderung oder des Gehalts, wenn während des vom eintreibenden Gläubiger gegen den Unterschuldner eingeleiteten Verfahrens die Exekution aufgehoben wurde, unter denselben Bedingungen bei der Exekution durch Abschreibung von einem Konto, bei der Exekution durch Pfändung einer Forderung aus einem Wechsel oder einem anderen Wertpapier, weiters bei der Exekution auf andere Vermögensrechte, und schließlich bei Aufhebung der Exekutionsliquidation, wenn der Verwalter der Maße schon vorher das Verfahren für die Liquidationsmaße eingeleitet hatte.

b) Direkt aus dem Gesetz, jedoch erst auf Grund einer Prozeßhandlung der berechtigten Person, tritt der Wechsel eines Beteiligten in folgenden Fällen ein:

Bei Ungültigkeit der Ehe, wenn einer der Gatten gestorben ist, bei Feststellung der Vaterschaft, wenn der Kläger oder der Verklagte gestorben ist, bei Anfechtung der Vaterschaft durch den Generalprokurator, bei persönlichen Autorenrechten, wenn der Autor gestorben ist, bei persönlichen Rechten, welche aus dem Gesetz über Erfindungen, Entdeckungen und Verbesserungsvorschläge entspringen, wenn der Berechtigte gestorben ist, im Befehlsverfahren, wenn der Kläger nachdem Einwendungen vorgelegt worden waren, die Herausgabe des Zahlungsauftrags gegen eine andere Person beantragt, bei Pfändung von Geldforderungen oder von Gehältern, wenn schon vorher das Verfahren auf Antrag des Schuldners eingeleitet worden war, unter denselben Bedingungen bei der Exekution durch Pfändung von Geldforderungen aus Wechseln oder anderen Wertpapieren, bei der Exekution auf andere Vermögensrechte, und schließlich bei Exekutionsliquidierung in Verfahren, welche vor der Anordnung der Exekutionsliquidierung eingeleitet worden waren.



c) Auf Grund gerichtlicher Entscheidung kommt es zum Wechsel der Beteiligten, wenn ein Mangel an aktiver oder passiver Legitimation besteht. (Dieser Mangel konnte entweder schon bei Einleitung des Verfahrens da sein, oder erst während des Verfahrens infolge Singularsektion eintreten.) Diesen Wechsel des Beteiligten auf Grund gerichtlicher Entscheidung nennen wir Austausch.

Den Austausch muß man von der bloßen Berichtigung der Bezeichnung des Beteiligten unterscheiden, die dann stattfindet, wenn ein Beteiligter sich in der Bezeichnung einer am Prozeß beteiligten Person geirrt hat. Weiters ist der Austausch von der genaueren Bestimmung des Beteiligten zu unterscheiden, die in jenen Fällen eintritt, wo gemäß den Bestimmungen des materiellen Rechtes das Subjekt eines bestimmten Rechtsverhältnisses Beteiligter an dem Verfahren ist, dieses Subjekt aber nicht genau individualisiert werden konnte und wenn diese Person erst später bestimmt wird; z. B. unbekannte Personen, welche an einem Rechtsverhältnis teilhaben, werden erst nachträglich bekannt.

Der Austausch ist nur in Verfahren nach dem elften Kapitel des zweiten Teils der Zivilprozeßordnung zulässig. Aber auch hier nicht in jedem Falle. Der Austausch ist im Wechsel- und Scheckverfahren nicht zulässig. Weiters ist er nicht möglich im eigentlichen Befehlsverfahren, d. h. in der Zwischenzeit zwischen der Herausgabe des Zahlungsbefehls und dessen Aufhebung durch rechtzeitig vorgelegten Widerspruch. Nach der Aufhebung des Zahlungsbefehls ist der Austausch jedoch möglich. In Verfahren, in welchen nach dem elften Kapitel vorgegangen wird, ist der Austausch nur in Verfahren wegen Feststellung der Vaterschaft auf Seiten des Verklagten möglich; er ist nicht zulässig in Verfahren wegen nicht geschützter Mietverhältnisse, weil hier nur darüber verhandelt wird, ob der herausgegebene Befehl in Gültigkeit bleibt, oder ob er aufgehoben wird.

Der Austausch kann sowohl auf Antrag des Klägers als auch auf Antrag des Verklagten bewilligt werden. Es ist jedoch Bedingung für die Bewilligung des Austauschs, daß der Gegner des Antragsstellers hierzu seine Zustimmung gibt. Die Zustimmung des Beteiligten ist nur dann nicht erforderlich, wenn ihre Einholung einen Mißbrauch des Rechtes bedeuten würde. Die Zustimmung einer dritten Person ist dann nötig, wenn diese als Kläger eintreten soll. Der Prokurator kann den Austauschsantrag stellen, wenn er den Antrag zur Einleitung des Verfahrens nach § 6, Absatz 3 der Zivilprozeßordnung gestellt hatte. In diesem Falle ist die Zustimmung des Klägers oder des Verklagten nur dann erforderlich, wenn er sich schon aktiv am Verfahren beteiligt hat. Die Zustimmung einer dritten Person ist hier niemals erforderlich, und zwar nicht einmal dann, wenn sie zum neuen Kläger werden soll. Ein Nebenintervenient ist nicht berechtigt den Austauschsantrag zu stellen; wenn die Beteiligten die Stellung untrennbarer Prozeßgenossen haben, kann der Antrag nur bei ausdrücklicher Zustimmung aller untrennbaren Prozeßgenossen gestellt werden.

Die Entscheidung über den Austausch wird in Form eines Beschlusses gefällt, gegen den Beschwerde zulässig ist. Formell sind zur Beschwerde die Beteiligten und der Prokurator berechtigt. Wenn es sich um die Bewilligung eines Austausches handelt, auch der neue Kläger. Sachlich werden jedoch bei der Bewilligung des Austauschs die Beteiligten und der neue Kläger nur ausnahmsweise zur Beschwerde berechtigt sein, und zwar nur in den Fällen, wenn zur Austauschbewilligung die Zustimmung des Gegners nicht erforderlich ist.

Im dritten Abschnitt werden die Auswirkungen des Wechsels des Beteiligten besprochen. Der Wechsel eines Beteiligten ex lege bewirkt grundsätzlich die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft, so daß sowohl die materiellrechtlichen als auch die prozeßrechtlichen Wirkungen, welche mit der Einleitung des Verfahrens verbunden sind, auch für den neuen Beteiligten bestehen bleiben. Der Prozeß ist hier immer ein einheitliches Ganzes. Wenn in diesem Falle ein Beteiligter aus dem Verfahren austritt (z. B. der Exekut als Kläger im Prozeß betreffend der Klage gegen den Unterschuldner), endet zwar seine rechtliche Beziehung zu dem Ver-



fahren, jedoch nicht in der Weise, als hätte sie nie bestanden, sondern nur so, daß an seine Stelle der betreibende Gläubiger tritt.

Eine Ausnahme bildet der Wechsel des Verklagten nach § 425, Absatz 3 der Zivilprozeßordnung, wo keine prozeßrechtliche Nachfolgerschaft eintritt.

Der Austausch des Beteiligten ruft dieselben Rechtsfolgen wie der Wechsel des Beteiligten ex lege nur im Falle von Singularsukzession hervor, denn nur in diesem Falle handelt es sich hier um prozeßrechtliche Nachfolgerschaft. In den übrigen Fällen kommt keine prozeßrechtliche Sukzession zustande. Für die austretenden Subjekte hat also der Austritt dieselbe Wirkung wie die Zurücknahme des Antrags zur Einleitung des Verfahrens. Für den bisherigen und den neuen Beteiligten bedeutet die Bewilligung des Austauschs die Erhebung eines neuen Anspruchs im bisherigen Verfahren an Stelle des bisherigen Anspruchs zwischen anderen Beteiligten. Aus diesem Grunde entstehen die Wirkungen des eingeleiteten Verfahrens erst nach der Bewilligung des Austauschs. Es kann darum auch der Austausch in einem solchen Falle nur in erster Instanz bewilligt werden, wogegen der Austausch wegen Singularsukzession, welche die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft zur Folge hat, auch in der zweiten Instanz bewilligt werden kann.

Die Frage der Prozeßkosten ist einfach in den Fällen, wo der Austausch des Beteiligten die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft bewirkt. Hier wird die Kostenfrage in derselben Weise gelöst, wie beim Beteiligtenwechsel ex lege, nämlich nach dem Endergebnis der Rechtsache. In den Fällen aber, wo der Austausch keine prozeßrechtliche Sukzession bewirkt, muß die Kostenfrage für den austretenden Beteiligten nach dem Zeitpunkt seines Austritts aus dem Verfahren beurteilt werden. Bei den übrigen Beteiligten ist die Kostenfrage nach dem Ergebnis des Verfahrens in der Sache selbst im Sinne des § 134 der Zivilprozeßordnung per analogiam zu beurteilen.

Der Austausch kann sowohl auf Antrag des Klägers als auch auf Antrag des Beklagten bewilligt werden. Es ist jedoch Bedingung für die Bewilligung des Austauschs, daß der Gegner des Antragstellers hierzu seine Zustimmung gibt. Die Zustimmung des Beteiligten ist nur dann nicht erforderlich, wenn ihre Erhebung einen Mißbrauch des Rechts bedeuten würde. Die Zustimmung einer dritten Person ist dann nötig, wenn diese als Kläger eintreten soll. Der Prokurator kann den Austausch nur bewilligen, wenn er sich schon aktiv am Verfahren beteiligt hat. Die Zustimmung einer dritten Person ist hier niemals erforderlich, und zwar nicht einmal, wenn sie zum neuen Kläger werden soll. Ein Nebenintervenient ist nicht berechtigt, den Austausch zu stellen; wenn die Beteiligten die Stellung untereinander prozeßrechtlich haben, kann der Antrag nur bei mündlicher Zustimmung aller unternehmenden Prozeßpersonen gestellt werden.

Die Entscheidung über den Austausch wird in Form eines Beschlusses gefällt, gegen den Beschwerde zulässig ist. Formell sind zur Beschwerde die Beteiligten und der Prokurator berechtigt. Wenn es sich um die Bewilligung eines Austausches handelt, auch der neue Kläger. Sachlich werden jedoch bei der Bewilligung des Austauschs die Beteiligten und der neue Kläger nur ausnahmsweise zur Beschwerde berechtigt sein, und zwar nur in den Fällen, wenn zum Austauschbewilligung die Zustimmung des Gegners nicht erforderlich ist. In dritten Akten werden die Auswirkungen des Wechsels des Beteiligten besprochen. Der Wechsel eines Beteiligten ex lege bewirkt grundsätzlich die prozeßrechtliche Nachfolgerschaft, so daß sowohl die materielle als auch die prozeßrechtliche Wirkung davon wie mit der Fortführung des Verfahrens verbunden sind, auch in den neuen Beteiligten der Sache selbst. Der Prozeß ist hier immer ein einheitliches Ganzes. Wenn in diesem Falle ein Beteiligter aus dem Verfahren austritt (z. B. der Exekut als Kläger im Prozeß betreffend der Klage gegen den Unterhalt), endet zwar seine rechtliche Beziehung zum Verfahren, aber die Klage gegen den Unterhalt wird weitergeführt.